

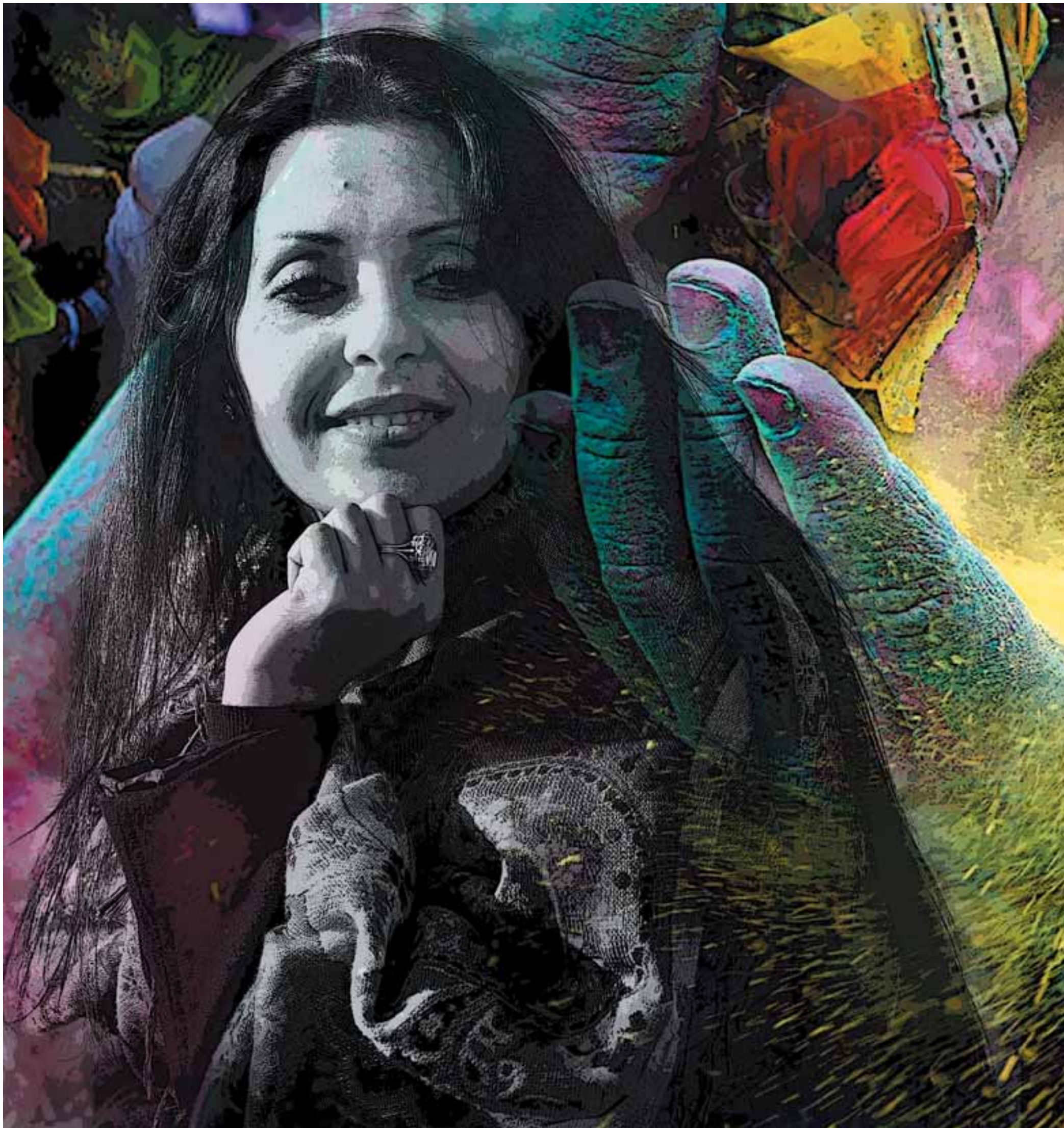
Romano nevo l'il

Rómsky nový list – nezávislé kultúrno-spoločenské noviny Rómov na Slovensku

10/2017

Ročník 27

Nepredajné

♦ Vlasta Tökölyová. Ilustrácia: J. G. Mandel

Zdravie, práca a vzdelanie

V tomto čísle sa viac venujeme zdraviu v rómskych komunitách. Zdravotný stav človeka je priamoúmerne závislý od podmienok jeho života. Dôsledkom chudoby a zlého životného prostredia je zhoršený zdravotný stav. Na Slovensku je stále veľa lokalít, kde nie je prístup k pitnej vode a ako to vyzerá v rómskej osade si vie každý predstaviť. Už staršie výskumy zdravia Rómov hovoria o tom, že ich

úmrtnosť je oveľa vyššia ako u majoritného obyvateľstva. Príčinou nie je len nekvalitná strava, ale aj nedostupnosť zdravotnej starostlivosti. A treba si priznať, že lekárska starostlivosť ľudí z týchto lokalít nie vždy vyhladájú. Otázne je aj dodržiavanie liečebného režimu. Zlepšiť to majú asistenti osvetly zdravia, ktorí sú v rómskych osadách prítomní. Spolupracujú s lekármi a komunitou.

Výrazné zlepšenie zdravotného stavu síce po niekoľkých rokoch nemožno očakávať, ale lekári, s ktorými asistenti spolupracujú, už pozitívne zmeny vnímajú. A to je prvý krok k tomu, aby sa zdravie vo vylúčených komunitách postupne zlepšovalo. V rozhovore prinášame aj informácie o tuberkulóze. Toto ochorenie je v niektorých lokalitách stále prítomné vo väčšej miere ako u majoritného obyvateľstva.

Prinášame aj dva príbehy o tom, ako práca pomohla v doplnení si vzdelania. Príbeh dvoch zdravotných asistentiek hovorí o tom, že je potrebné vzdelávať sa aj vo vyššom veku. Kvôli sebe a kvôli práci.

Nezabudnite si prečítať literárne diela, ktoré v novinách prinášame.

Roman Čonka,
šéfredaktor Romano nevo l'il

Čo je tuberkulóza?

Tuberkulóza (TBC) je infekčné ochorenie, ktoré zvyčajne napáda pľúca. Môže však postihnúť ktorýkoľvek orgán. Ochorenie sa šíri vzdušnou cestou. Ak má pacient tuberkulózu dýchacích ciest, môže šíriť chorobopodné zárodky kašľom, kýchaním, spevom (mimoriadne účinne) alebo aj pri obyčajnej reči. Ktokoľvek vdýchne tieto zárodky, môže sa nakaziť (čiže infikovať) tuberkulózu.

Je dôležité rozlišovať nákazu tuberkulózu a samotné ochorenie. Každý, kto je nakazený, má v tele tuberkulózne zárodky. U niekoho obranné mechanizmy dokážu zárodky potlačiť a k ochoreniu nedôjde.

U iných sú obranné mechanizmy nedostatočné a dôjde ku ochoreniu. Tuberkulózný pacient môže zárodky tuberkulózy šíriť na iných ľuď. Preto je dôležité, aby sa čo najskôr dostal k lekárovi.

Nakaziť sa tuberkulózu nie je ľahké. Zvyčajne je potrebné byť dostatočne dlho v blízkom kontakte s chorým jedincom.

Tuberkulóza sa zvyčajne šíri medzi rodinnými príslušníkmi, priateľmi a ľuďmi, ktorí žijú alebo pracujú spolu. Najčastejšie sa rozširuje v uzavretom priestore.

Ak sa niekto nakazí tuberkulózu, neznamená to, že nevyhnutne ochorie. Väčšina nakazených jedincov má obranné mechanizmy dostatočne vyvinuté na to, aby zabránili ochoreniu. Predpokladá sa, že iba 10% nakazených ochorie v priebehu života.

Kto sa môže nakaziť?

Jednoducho povedané – ktokoľvek bez ohľadu na rasu a národnosť. Bohatí aj chudobní. Ľudia v každom veku.

Niektoré skupiny ľudí sú pre mnoho príčin vystavené väčšiemu riziku, že ochorejú na tuberkulózu.

Ide hlavne o tieto skupiny: ľudia v úzkom kontakte s tuberkulóznym pacientom, osoby s celkovo oslabeným organizmom a chorobami ako cukrovka, zaprášenie pľúc (silikóza), pacienti liečení dlhodobou kortikoidmi, podvyživené osoby, alkoholici, narkomani, zdravotnícki pracovníci pracujúci s tuberkulózu. Vo svete tvoria významnú skupinu aj pacienti s AIDS. V mnohých krajinách je práve vysoký výskyt AIDS vyvolávaťelom novej epidémie tuberkulózy (juhovýchodná Ázia, Afrika).

Aký význam má očkovanie?

Pravidelné očkovanie proti tuberkulóze sa u nás povinne vykonávalo do 31. 12. 2011. Dodnes sa na celom svete vedú rozsiahle debaty o jeho význame. V súčasnosti môžeme povedať, že očkovanie detí výrazne znižuje počet komplikovaných foriem tuberkulózy.

V krajinách, kde je výskyt tuberkulózy mimoriadne nízky, sa proti tuberkulóze očkujú len niektoré skupiny obyvateľstva. Je však dôležité vedieť, že aj očkovaný človek môže ochoriť na tuberkulózu, ale jej priebeh býva menej závažný ako u neočkovaných.

Aké sú príznaky pri tuberkulóze?

Osoba nakazená tuberkulózu nemá žiadne príznaky. Ak dôjde ku ochoreniu, môže mať niektoré alebo aj všetky z nasledujúcich príznakov: niekoľko týždňov trvajúci kašeľ, pocit neustálej únavy, chudnutie, strata chuti do jedla, zvýšené teploty, vykašliavanie krvi, nočné potenie. Podobné príznaky môžu sprevádzať aj iné ochorenia. Preto diagnózu musí stanoviť lekár.

Je dôležité vedieť, že tuberkulózný pacient sa môže dosť dlho cítiť celkom dobre a kašľať iba občas.

Ako dochádza ku ochoreniu?

Existujú dve možnosti, ako nakazený človek ochorie. V prvom prípade ide o jedinca, ktorý bol nakazený pred mnohými rokmi a po celý čas bol perfektne zdravý. Ku zmene dochádza vo chvíli, keď sa mení jeho celkový zdravotný stav. Môže ísť o cukrovku, nádor alebo AIDS. Rovnako môže oslabenie organizmu vyvolať alkoholizmus, strata domova alebo drogová závislosť. Každá z týchto príčin môže viesť ku celkovému oslabeniu organizmu a z tuberkulózne infekcie sa stáva tuberkulózne ochorenie. Takto môže dôjsť ku ochoreniu mesiace alebo aj roky po infekcii.

V inom prípade dochádza ku ochoreniu okamžite po nákuze. Vzhľadom na celkovo oslabený organizmus sa tento nedokáže brániť infekcii.

Ako sa tuberkulóza lieči?

Liečba závisí od toho, či ide o tuberkulózne ochorenie alebo iba o infekciu.

Osoby, o ktorých vieme, že boli infikované, ale nie sú choré, môžu dostávať preventívnu liečbu. Táto liečba má za úlohu potlačiť zárodky, ktoré momentálne neškodí, ale mohli by neskôr vyvolať ochorenie. Ide zvyčajne o ľudí, ktorí boli v úzkom kontakte s chorým. Ak sa lekár rozhodne pre preventívnu liečbu, predpíše zvyčajne liek Isoniazid na niekoľko mesiacov. Takáto osoba musí byť pravidelne kontrolovaná.

Tuberkulózne ochorenie si vyžaduje okamžitú liečbu. Dnes máme k dispozícii dostatočne účinné lieky, pomocou ktorých je možné tuberkulózu vyliečiť. Je však bezpodmienečne nutné, aby pacient bral lieky pravidelne a dostatočne dlho. V prípade úspešnej liečby už o niekoľko týždňov prestáva byť šíriteľom ochorenia a niekedy sa už môže vrátiť aj do práce. V každom prípade však musí brať lieky po celú dobu, ktorú určí lekár.

Zvyčajne sa podáva kombinácia troch až piatich liekov po dobu šiestich až deviatich mesiacov. Aj keď sa väčšina pacientov už po pár týždňoch cíti oveľa lepšie, je nevyhnutné, aby brali lieky až do konca liečby určenej doby. V opačnom prípade sa ochorenie môže zopakovať a pacient ho môže znova šíriť medzi zdravých ľudí. Často pritom dochádza k tomu, že sa tuberkulózne zárodky stávajú rezistentnými na podávané lieky (t. j. liek sa stáva neúčinným) a liečba sa tak komplikuje. Môže dôjsť až k tzv. polyrezistentnej tuberkulóze.

Aby lekár mohol posúdiť priebeh liečby, musí pacienta počas celej doby pravidelne kontrolovať. Podávané lieky môžu spôsobovať aj nežiaduce príznaky. V tom prípade musí lekár posúdiť, či možno v liečbe pokračovať tak, ako doteraz, alebo zmeniť niektorý z podávaných liekov.

Môže tuberkulózný pacient nakaziť iné osoby?

Áno – ak nie je správne liečený. Po začatí liečby sa pacient stáva neinfekčným spravidla za dva až tri týždne. To znamená, že v tom čase už okolie nemôže nakaziť. Aby tento stav vydržal, je nevyhnutné niekoľko-mesačnú liečbu dokončiť podľa príkazov lekára.

Ak pacient začal liečbu, berie lieky pravidelne a jeho ochorenie sa zlepšuje, je len malé riziko nákazy od neho. Neinfekčným sa stáva v priebehu niekoľkých dní alebo týždňov.

Chorobopodné zárodky tuberkulózy sa šíria výhradne vzdušnou cestou – kašľaním, kýchaním alebo spevom. Nákaza sa nešíri pri upratovaní pacientových vecí ako je príbor, knihy alebo úprava posteľe.

Krátkodobý kontakt so zárodkami tuberkulózy zvyčajne nevedie k nákuze. Dochádza k nej najčastejšie pri dlhodobom styku s pacientom.

Čo je polyrezistentná tuberkulóza?

Polyrezistentná tuberkulóza je mimoriadne nebezpečná forma tuberkulózy. Najčastejšie vplyvom porušenia liečebných zásad prestávajú niektoré lieky účinkovať na chorobopodné zárodky. str. 3 dole >>>

Tuberkulóza je v rómskych osadách stále rizikovým ochorením

Zamestnanci organizácie Zdravé regióny absolvovali v roku 2017 odborné školenie na pôde Národného ústavu tuberkulózy, pľúcnych chorôb a hrudníkovej chirurgie vo Vyšných Hágoch. Ide o najväčšie zariadenie pre liečbu tuberkulózy a pľúcnych chorôb na Slovensku a je to jediné zariadenie, kde sa liečia všetky formy tuberkulózy. Tuberkulóza je v rómskych osadách pomerne častým a neliečným ochorením. Viac o tomto ochorení v rozhovore s doc. MUDr. Ivanom Solovičom, CSc.

Prečo ste sa rozhodli školit zdravotných asistentov v oblasti prevencie tuberkulózy?

Bez spolupráce a pomoci zdravotných asistentov sa nám nepodarí zvládnuť tuberkulózu u problematických pacientov, na ktorých jednoducho nemáme dosah. Bežný pacient akceptuje svoje ochorenie, je ochotný sa liečiť, spolupracuje s lekárom aj s asistentom osvedy zdravia. S takýmito pacientmi nie je problém. To ochorenie môže dostať každý z nás. Pacientov je však dôležité včas zachytiť a primäť ich k tomu, aby išli k lekárovi. Treba si uvedomiť, že ak je niekto chorý a má takzvanú otvorenú formu tuberkulózy, môže nakaziť až desať ďalších spolubývajúcich a my nemáme šancu zistiť, s kým bol daný pacient v poslednom období v kontakte a koho treba ešte vyšetriť. Veľmi dobre vieme, že iba 50% našich pacientov je ochotných po prepustení z nemocnice, po prepustení z Vyšných Hágov, lieky pravidelne doma užívať. Každý druhý pacient túto liečbu zanedbáva.

Asistenti sú priamo v teréne. Využívate možnosť ich dohľadu nad liečebným režimom?

Áno. Majú dohliadať nad denným užívaním liekov, skontrolovať, či daný pacient po prepustení lieky ozaj denne užil. Máme na to možnosti, jednoduché testy, ktoré s nimi prechádzame. Asistenti zároveň zabezpečia, že pacient bude ďalej chodiť na kontroly k spádovému plúciarovi a že si bude chodiť pre lieky. Skontrolujú, či si ozaj tie lieky vyzdvihol. Pri kontrole so zdravotnými poisťovňami odhaľujeme, že nie všetky recepty sú následne z lekárne vybraté. Len každý druhý pacient práve z týchto rizikových oblastí liečbu užíva.

Vnímate Zdravé komunity ako partnera pri liečbe ochorenia TBC?

Ako nepostrádateľného partnera, pretože projekt Zdravé regióny je vlastne modelovým projektom ako pokračo-

Zmeny v zákone o pozemkových úpravách prispejú k usporiadaniu vlastníckych vzťahov k pozemkom pod rómskymi obydliami

Bratislava, 16. 3. 2017 – Vláda 1. marca 2017 schválila návrh zákona č. 330/1991 o pozemkových úpravách, usporiadaní pozemkového vlastníctva, pozemkových úradoch, pozemkovom fonde a o pozemkových spoločenstvách. Zákon okrem iného umožní usporiadať vlastnícke vzťahy k pozemkom pod obydliami v rómskych osídleniach. Účinnosť zmeny je naplánovaná na september 2017.

Vďaka iniciatíve Úradu splnomocnenca vlády pre rómske komunity SR a úzkej spolupráci so Združením miest a obcí Slovenska a Ministerstvom pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR ako gestorom prípravy zmeny zákona je návrh umožňujúci vypořádanie pozemkov pod rómskymi obydliami v parlamente.

Skúsenosti Úradu splnomocnenca vlády pre rómske komunity SR pri príprave národného projektu zameraného na podporu vysporiadavania pozemkov pod obydliami v rómskych osídleniach a tiež analýza Ministerstva pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR poukázali na to, že vysporiadanie pozemkov prostredníctvom jednoduchých pozemkových úprav podľa zákona o pozemkových úpravách sa nezaobíde bez zmeny legislatívy. Spoločným úsilím kompetentní dospeli k návrhu, ktorý vláda schválila na svojom 48. rokovaní.

Zákon je určený všeobecne pre každú obec, v ktorej sa rozhodnú riešiť problém vysporiadania pozemkov v rómskych osídleniach. Navrhnuté riešenia sú výhodné jednak pre majiteľov pôvodných pozemkov pod rómskymi

obydliami, ktorým sa umožní dostať sa k svojmu majetku a taktiež aj pre majiteľov obydlií a celého osídlenia, ktorým sa následnými opatreniami môžu zvýšiť štandardy kvality bývania.

Zákon primárne napomôže spustiť v plnej miere realizáciu národného projektu zameraného na vysporiadanie pozemkov pod rómskymi obydliami v 150 obciach vybraných na základe zjednodušeného indexu pásma segregácie.

Legislatívny proces sa začal medzi-rezortným pripomienkovým konaním dňa 24. novembra 2016. Materiál bol predložený a schválený na rokovaní vlády SR dňa 1. marca 2017 a bol postúpený na ďalší legislatívny proces do Národnej rady Slovenskej republiky.

(red, TS)

vať, ako liečiť. Slovensko patrí medzi krajiny s nízkym výskytom tuberkulózy, ale máme rizikové oblasti. Dnes nemusíme riešiť plošne Slovensko, ale problém je hlavne v rizikových oblastiach, rizikových komunitách. Aj samotná komunita nemusí byť problematická ako celok, ale môže tam byť neprispôsobivý jedinec.

Aký prínos má školenie zdravotných asistentov pre ľudí?

Uvedomujeme si, že len naša vzájomná spolupráca dokáže situáciu zlepšiť. Vieme, že napríklad v spádovej oblasti Sabinov alebo Košice-mesto sa nám spolu s asistentmi osvedy zdravia podarilo nielen zachytiť nejaké prípady tuberkulózy, ale hlavne dohliadať nad tým, že zrazu ten takzvaný neprispôsobivý pacient v súčasnosti zmenil svoje návyky, respektíve snaží sa ich zmeniť a spolupracuje tak s asistentom, ako aj so spádovým pneumológom.

Takže máte pozitívne skúsenosti?

Áno, máme veľmi dobré skúsenosti. Myslím si, že je to jediná cesta, ako môžu spolupracovať všetci zainteresovaní – zdravotníci, asistenti osvedy zdravia, koordinátori – na zlepšení verejného zdravia.

Vedia v lokalitách o tomto ochorení?

Všeobecná populácia sa domnieva, že tuberkulóza už nie je problémom, že sa jej to netýka, lebo bola očkovaná. Prevláda názor, že TBC má len nejaký asociál, alkoholik, bezdomovec. Treba si uvedomiť, že toto ochorenie je stále tu. Rizikové nie sú len skupiny neprispôsobivých ľudí, ale aj niektoré iné vážne ochorenia môžu byť tie, pri ktorých ľahšie človek ochorie práve na toto infekčné ochorenie. Dost často sa stáva, že aj turizmus, migrácia a cesty do zahraničia za prácou prinesú to, že sa občania vracajú späť domov s neatraktívnym ochorením, akým je tuberkulóza.

U Rómov sú problematické deti, mladiství, navrátilci zo zahraničia alebo tí, ktorí sú na týždňových prácach bez pravidelného prísunu stravy, v zlých hygienických podmienkach. U Rómov je ten problém vypuklejší, lebo sa vracajú späť do veľkých komunít, do veľkých rodín, a tým pádom jeden infekčný pacient nakazí v priemere ďalších desať ľudí v komunite.

*Text: Tomáš Sivák,
ilustračné fotografie: Roman Čonka*

Našli prácu aj vzdelanie

Situácia v segregovaných rómskych komunitách je v mnohých oblastiach života zlá. Viaceré výskumy potvrdili, že nezdravý životný štýl, nekvalitné jedlo a zlé prostredie majú za následok vyššiu úmrtnosť ľudí. Zdravotnú osvetu v týchto komunitách šíria zdravotní asistenti prostredníctvom organizácie Zdravé regióny, ktorá je štátnou príspevkovou organizáciou Ministerstva zdravotníctva SR.

Ako doktorka

Zdravotnú osvetu v obci Malcov šíri Renáta Bilá. Študuje na strednej škole v Bardejove popri zamestnaní. Ako sama hovorí, na štúdium sa dala aj preto, aby si zamestnanie udržala. „Pre nich som niečo ako doktorka, tak ma volajú. Všetci sa na mňa spoliehajú,“ hovorí o svojej práci Renáta Bilá. Spomína, že pre miestnu komunitu bola vždy akási „zdravotná pomoc“. Ak mal niekto problém, prišiel sa za ňou poradiť. Dnes je to podľa jej slov už iná úroveň. Zdravotní asistenti musia prejsť mnohými odbornými školeniami, aby v teréne vedeli pomôcť. „Všetci sa na mňa spoliehajú. Ak niečo neviem, kontaktujem lekárku a informujem sa, aké lieky im treba, ako ich majú užívať, kedy majú ísť na kontrolu, čo im je. Ona mi to vysvetlí a ja to potom poviem im,“ spresňuje.

Až keď mala zamestnanie, uvedomila si, že bez vzdelania si ho možno do budúcnosti neudrží. Aj preto študuje na bardejovskej strednej škole odbor animátor. Chce dokázať mladým ľuďom, aj svojim deťom, že vzdelanie v živote potrebuje každý.

„Skončila som základnú školu a chcela som ísť za krajčírku, ale ani rodičia na to neboli pripravení, lebo som si vybrala školu, do ktorej bolo treba ísť do Svidníka. Tam ma nevzali. Ale teraz sú také možnosti, že sa dá ísť do školy, kam človek chce. Môže byť čašníčkou alebo animátorkou, dá sa to. Niekedy sa nedalo – učitelia sami rozhodovali – nepustili vás na školu, ktorú ste chceli, ale tam, kde chceli oni,“ spomína na mladosť.

Prešli roky, vydala sa, prišli deti. Za animátorku študovala aj jej dcéra, no školu nechala. „Veľa som sa s ňou rozprávala, dohovárala jej. Chýbali jej dva roky, školu som jej platila. Išla som kvôli nej pracovať, aby aspoň ona mala školu, keď ja už nie. Škola je povinnosť. No ona nie, zaľúbila sa do jedného chlapca, a tak školu nechala,“ poukazuje. Utešuje ju aspoň to, že dcéra štúdium na škole len prerušila.

Podľa Renáty je dnes iná doba a netreba sa hnať hneď do manželstva. Mať manželka podľa nej nie je všetko a založiť si rodinu chce svoj čas a vek. Ideálny vek je podľa Renáty 25 rokov. Jej syn má šesťnásť a je hluchonemý. Chodí na strednú školu a učí sa za maliara.

V rozhovore sa vraciame k jej práci. Spomína si na klientku s ťažkou zdravotnou diagnózou. „Chodila som jej podávať lieky dvakrát, trikrát denne. Sanitku som jej viackrát volala, podporovala som ju. Či ráno, či o dvanástej, či o jednej, keď volala, išla som k nej. Tak sa to robilo. Potom musela chodiť na hematológiu do Prešova. Dvakrát týždenne sme chodievali sanitkou, vracali sme sa večer. Podarilo sa jej ale vyzdraviť, a to je pre mňa dobrý pocit,“ dodala Renáta Bilá.

Bez vzdelania to nejde

„Čím som staršia, s rokmi aj rozum prichádza, a človek si uvedomí, že školu potrebuje, lebo v dnešnej dobe bez

vzdelania nemá šancu,“ hovorí Agáta Čechová. Tiež pracuje ako asistentka osvetu zdravia v okrese Bardejov.

Na vlastnej koži pozná, aká zákerná dokáže byť choroba, ktorá jej vzala len 32-ročného manžela. Ako vdova so štyrmi deťmi vie, že zdravie je nenahraditeľné. Jej práca ju naplní – pomáha Rómom, aby sa liečili, nebáli ísť k lekárovi, boli informovaní a zostávali zdraví. Napriek tomu, že v tejto práci začínala s ukončenou učňovkou, znova študuje a dopĺňa si vzdelanie. Svojím úsilím za vyšším vzdelaním motivuje svojich klientov, svoje deti, ale aj okolie.

„Prácu asistentky osvetu zdravia robím už tri a pol roka. Táto práca ma zaujímala aj preto, čo sa stalo mne. Chcem pomáhať ľuďom, aby sa také niečo už nikomu nestalo. Chcem, aby sa mladí ľudia nebáli ísť k lekárovi, keď treba. Keď mi zomrel manžel, hneď rok na to som začala robiť túto prácu. Výberové konanie bolo otvorené do obce Frička, hneď som si podala žiadosť. Doma bolo tiež veľa povinností, o štyri deti sa treba starať a ani jedno ešte nebolo plnoleté. Moja najmladšia mala rok a pol, keď stratila otca. Takže som pracovala aj doma, aj v zamestnaní, aby som pomáhala ľuďom,“ hovorí o svojej práci Agáta.

V komunitách Rómom zdôrazňuje, aby sa liečili a nepodceňovali ochorenia. Práca jej však dala aj kontakt na iných ľudí. „Kým som bola doma, stále som len rozmýšľala, ako užijím deti, keď nepracujem a ako ich vychovám, veď sú ešte malé. Keď som získala túto prácu, prišla som na iné myšlienky. Táto práca mi veľmi pomohla, už inak premýšľam, zlepšili sa moje finančné príjmy,“ hovorí.

Keď začala s prácou, zamestnávateľ jej dal možnosť, aby si doplnila vzdelanie. „Mala som ukončenú učňovku ako krajčírka. Zdravé komunity ponúkli, že ak chceme, môžeme si doplniť vzdelanie. Ja som to využila, pretože chcem ľuďom ukázať, že hoci som sama, hoci aj mám štyri deti, aj tak chcem niečo dosiahnuť. Ak človek chce, dá sa to,“ tvrdí. Zároveň ale dodáva, že podporu našla u rodičov.

Ako sa tuberkulóza lieči?

Aktívne vyhľadávanie nemocných je dôležitou súčasťou práce odborných ambulancií. Tu sa sústreďuje dlhodobá starostlivosť o chorých, ako aj prešetrovanie ľudí, ktorí boli s nimi v dlhodobom kontakte. V tejto skupine sa nachádza najväčšia časť potenciálnych nových pacientov. To umožňuje veľmi účinne prerušiť reťaz tuberkulózných ochorení.

Intenzívna liečba pod dohľadom zdravotníckych pracovníkov vedie k rýchlemu vyliečeniu pacienta a ďalšiemu dôležitému prerušeniu reťaze tuberkulózy. Vyliečený pacient prestáva šíriť zárodky ochorenia. Liečba tuberkulózy je viacmesačná záležitosť. Je prirodzené, že pacient, ktorý sa po pár týždňoch cíti lepšie, má nutkanie prestať brať lieky. Preto je dohľad zdravotníckych pracovníkov pri podávaní liekov nevyhnutný. Svetová zdravotnícka organizácia považuje tento pravidelný dohľad za najdôležitejšiu súčasť boja proti tuberkulóze.

Liečba tuberkulózy prebieha v dvoch fázach.

Prvá je veľmi intenzívna a spočíva v podávaní niekoľko až piatich liekov. U nás sa táto fáza vykonáva temer vždy na lôžkových oddeleniach alebo v liečebných ústavoch.

V druhej fáze sa podávajú dva až tri lieky. Táto liečba sa vykonáva spravidla doma a mali by na ňu dohliadať pracovníci odborných ambulancií.

Vyššie popísaný stav je ideálom. Pri presnom dodržiavaní tohoto režimu sa prakticky všetci pacienti vyliečia a šírenie tuberkulózy sa obmedzuje. Ako vidíme v posledných rokoch, na Slovensku sa nám to darí.

◆ Agáta Čechová

Keďže počet účinných protituberkulózných liekov je aj dnes veľmi obmedzený, stáva sa liečba takého pacienta veľmi náročnou a až stokrát drahšou než u citlivých zárodkov. Mnohokrát túto pacientku na tuberkulózu zomierajú. Ale ešte predtým môžu nakaziť zdravých ľudí, ktorí sa tak „nevinne“ stávajú obeťou tuberkulózy.

Našťastie môžeme polyrezistentných pacientov na Slovensku zrátať na prstoch rúk. Je to vďaka prepracovanému a dodnes fungujúcemu systému dohľadu nad tuberkulórou, o ktorom sa môžete dočítať ďalej na tejto strane.

Ako je organizovaný boj proti tuberkulóze na Slovensku?

Potlačenie každého infekčného ochorenia je dlhodobá záležitosť. Na rozdiel od iných infekcií, kde je hlavným prostriedkom očkovanie, je boj proti tuberkulóze založený na dvoch pilieroch:

1. aktívne vyhľadávanie nemocných,
2. intenzívna liečba pod dohľadom zdravotníckych pracovníkov.

Táto činnosť je v našej republike organizovaná na lôžkových oddeleniach, v liečebných ústavoch a v odborných ambulanciách odboru tuberkulóza a respiračné choroby.

Chorý pacient sa spravidla dostane na niektoré lôžkové oddelenie nemocnice alebo do liečebného ústavu, kde sa vykonáva prvá fáza liečby. Po nej starostlivosť o pacienta preberá príslušná odborná ambulancia. V našej republike je ich temer sto, a teda ich nájdeme v každom mestečku.

Hlavný odborník ministerstva zdravotníctva v spolupráci s krajskými a okresnými odborníkmi sa starajú o to, aby bol zachytený každý tuberkulózný pacient a bol pod odborným dohľadom zdravotníkov. Tento systém je jednou z vecí, ktoré oceňujú odborníci aj z vyspelých krajín. Ak sa nám ho podarí zachovať, môžeme aj naďalej počítať s neustálym poklesom tuberkulózy.

Prečo je jej výskyt u nás vyšší ako v niektorých iných krajinách?

Ak je dnes výskyt tohoto ochorenia u nás vyšší, než napríklad v severských krajinách, je to dané historicky. Nie je možné zlikvidovať tuberkulózu v priebehu krátkeho času. Nakazený človek niekedy ochorie až po dlhých rokoch. Lekárska veda nemá prostriedky na to, aby zistila, kto je nakazený. Výsledky doteraz používaných testov sú v tomto smere neuspokojivé. Najväčšiu časť chorých predstavujú u nás starí ľudia. K ich nákaze došlo často pred desiatkami rokov, čo nemôžeme ovplyvniť. Výsledky našej práce v boji proti tuberkulóze sa výraznejšie prejavajú o niekoľko desaťročí, keď dospeje do staroby dnešná mládež, ktorá má už oveľa menšiu možnosť nakaziť sa.

V spomenutých severských krajinách bol výskyt tuberkulózy v čase mladosti dnešných seniorov niekoľkokrát nižší ako u nás. Tento ich „náskok“ preto budeme dobíhať ešte pár desaťročí. Pokiaľ sa nám podarí zachovať doterajší systém práce s tuberkulórou a budeme mať dostatok peňazí na lieky, nie je dôvod, aby sa nám to nepodarilo.

◆ Ilustračná fotografia: Roman Čonka

Zanedbanie niektorej z týchto činností môže viesť ku rozšíreniu tzv. polyrezistentnej tuberkulózy, ktorá predstavuje v celosvetovom meradle veľké nebezpečenstvo do budúcnosti.

(red), zdroj: NÚTPCHaHCH

Žena, ktorá si plní sny

Nepoznám veľa rómskych žien, ktoré by vyštudovali politológiu. Vlasta Tökölyová ju vyštudovala na Trenčianskej univerzite Alexandra Dubčeka v Trenčíne. Žije v Banskej Štiavnici, pracovala ako redaktorka v televízii JOJ a Slovenskej televízii. Pôsobila ako štátna radkyňa v oblasti spracovávaní masmediálnej politiky a mediálna poradkyňa splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity. Založila mimovládnu organizáciu, ktorá sa venuje témam ako rodová rovnosť, ľudské práva a rovnosť príležitostí. V rozhovore som sa jej pýtal na to, ako vidí našu spoločnosť a postavenie Rómov, špeciálne rómskych žien, v nej.

Aký je váš životný príbeh?

Nemyslím, že môj životný príbeh je niečím špeciálny, možno len tým, že som sa narodila do rómskej rodiny. Som človek – žena plniaca si svoje sny. Žena, ktorej život je plný prekvapení, zvláštnych životných náhod a neustále sa plniacich snov, za ktorými sa skrýva množstvo práce a sebazaprenia. Myslím, že som šťastný človek. Možno to bude znieť ako klišé, ale najväčším šťastím v mojom živote je moja rodina, v ktorej som sa narodila a ktorá mi bola vždy oporou, formovala ma a naučila, že sa v živote všetko dá, keď sa chce. Keď má človek vôľu, cestu si nájde, len sa nesmie vzdávať. A pri-

tom všetkom nemá človek myslieť len na seba. Jeho práca, vízie a sny by mali mať hlbšiu podstatu, vyššie ciele.

Po gymnáziu ste sa rozhodli pre štúdium politológie. Čo vás k tomu viedlo?

Nerohodla som sa tak po ukončení gymnázia. Už od detstva bolo mojim snom študovať medzinárodné vzťahy či politológiu. Pamätám si, že som mala osem, deväť rokov, keď som sa tak rozhodla. Fascinoval ma svet, jeho fungovanie a chcela som ho urobiť lepším než bol, spravodlivejším. Uvedomovala som si, že tou hybnou silou sú peniaze alebo politická moc, ktoré idú ruka v ruke. Chcela som preniknúť do hĺbky, podstaty riadenia a manipulácie ľudí, ktorých som vnímala ako neslobodných a klamaných. Dúfala som, že sa mi potom možno niečo podarí zmeniť na tomto systéme. No politológiu som neštudovala hneď, až neskôr, po štúdiu pedagogiky, ročnom štúdiu žurnalistiky a práce v mediálnej a obchodnej sfére. Dnes som veľmi vďačná za tieto skúsenosti, ktoré mi rozšírili moje obzory.

Ako si spomínate na vaše začiatky po ukončení štúdia?

Už počas štúdia politológie som pracovala pre Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity na mediál-

nom odbore ako štátny radca pre oblasť sprístupňovania informácií a komunikácie s médiami a verejnosťou. Rómska téma nebola jediná, na ktorú som sa počas štúdia zameriavala, mojimi nosnými témami boli rodová rovnosť, ale hlavne bezpečnostná politika, ktorá mi je blízka dodnes.

V rámci svojej práce sa intenzívne venujete charite a téme rodovej rovnosti.

V roku 2009 som založila občianske združenie Savore, ktoré vyvíja najmä osvetovú a poradensko-konzultatívnu činnosť v oblasti ľudských práv, rodovej rovnosti a rovnosti príležitostí. Za podpory Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR sa nám podarilo v rámci projektu Nedaj sa – bráň sa, zriadiť poradenskú kanceláriu. Jej úlohou je poskytovať klientom bezplatné informácie, poradenstvo a sociálnu asistenciu v oblasti rodovej rovnosti a rovnosti príležitostí, diskriminácie a násillia. Spolupracujeme s kompetentnými pracovníkmi úradov práce, pomáhame pri vyhľadávaní rodín, v ktorých dochádza k nerovnakému zaobchádzaniu a páchaniu násillia na ženách a deťoch. Za týmto účelom sme vytvorili manuál pre vyhľadávanie obetí rodovej nerovnosti a násillia páchaného na ženách a ich deťoch zo sociálne znevýhodneného prostredia. Pravidelne v rám-

Edita Rihárová: Darado a mačka / O Darado thaj e mačka

Raz sa mladý Róm, Darado, vybral na návštevu k sestre Luludi. Cestou sa mu pod nohy priplietla čierna mačka. Mňaukajúc a obtierajúc sa mu okolo nôh dávala najavo svoju prítomnosť. Nahnevalo ho to, nechcelo sa mu maznať, a tobôž nie s mačkou.

– Čože sa tu stále obtieraš, neotravuj ma! – vyletel na ňu s krikom. Nemal pri sebe nič pod zub, tak s čím by sa s ňou podelil? Zlým slovom však nešetril. Ba ani činmi. Kopal okolo seba, ba i do mačky kopol. A veru, kopol tak silno, až milú mačku odkopol kamsi ďaleko. Len počul, ako táto od bolesti hlasno zamňaukala. Krívajúc utiekla ešte ďalej od krutého Róma. Chúďa, stonala a nemilo na neho zazerala.

Keď dorazil k Luludi, hneď sa aj na dotieravú mačku začal sťažovať.

– Tak jej treba, zaslúžila si to, – upokojoval svoje rozbúrené svedomie.

– Veď od teba len niečo chcela, ako ti to mala dať najavo? – dohovárala mu sestra.

– Jooj, aký si bol k nej zlý! Možno chcela len pohladkať. Mal si ju pozornejšie počúvať, poučala ho.

– A čože ja mačacej reči rozumiem? – vyhovárал sa Darado.

Nechcel si pripustiť, že sa k mačke správal kruto. Sestra mu už nedohovárala, ale jeho svedomie nie a nie utíchnuť. V ušiach mu neustále znel bolestivý rev poranenej mačky.

Zvečerilo sa a Daradovi sa z návštevy veru domov nechcelo. So sestrou a jej rodinou mu bolo dobre, až sa rozhodol, že ostane u nich spať. Sestra mu ustlala v kuchyni a dvere do spálne, kde ona spala s mužom a so svojimi deťmi, nechala pootvorené. To ak by bratovi niečo chýbalo, aby ho počula, keď ju zavolá. Darado si ľahol do teplej postele, ale zaspáť nevedel. Prehadzoval sa z jednej strany na druhú. Na chvíľu si sadol, potom opäť ľahol. Otočil sa, zavzdychal, po chvíľke sa opäť otočil a zavzdychal... Nie a nie oči zatvoriť. Jooj,

čo by za to dal, keby už spokojne spal! Na milého chlapca prichádzal strach. Čím väčšia bola tma, tým viac sa bál. Okolo polnoci zašiel k Luludi a všuchol sa k nej do postele. Perinu si vytiahol až po uši, ticho ležal, ani nemukol. Bál sa čo i len očkom mihnúť, tak sa veru veľmi bál. Zlý skutok vyvolával i zlé sny. Pozerá po izbe, pozerá, a rôznych tvorov vidí. Zrazu vo dverách mocný chlap stojí v dlhom kabáte, so šírákom na hlave.

– Jooj, veď je to môj švagor, Baro. – pomyslel si.

– Ale, ako je to možné? Veď Baro spí tu, vedľa Luludi, mojej sestričky.

Je tam – i tu v posteli.

– Čo ste dvaja? – vyľakal sa a začal vykrikovať, až celý dom zobudil. Deti, sestra i švagor vyľakane na neho hľadia.

– Akože som tam? Veď som tu! – vykrikoval Baro z postele. Avšak Darado stále ukazoval na dvere.

– Tam si, tam si! Pozri sa!

A naozaj, pri dverách ktosi stál. Bol taký istý, ako Baro v posteli.

– Čo sa stalo? Kto to je? – pýtali sa deti. Luludi zažala lampu, aby tajomnú tmú odohnala. Jediná sa nebála, lebo nič zlé na rovášii nemala. A čo to za mátohu vidí? Na dverách, na vešiaku, zimný kabát visí a nad ním klobúk je zavesený!

Schuti sa zasmiala.

– Ach, tak toto je tá strašidelná postava, ktorá ťa tak máta? – už sa smelo spýtala.

Darado sa od hanby pod perinu vopchal. Až vtedy si uvedomil, čo dokázalo zlé svedomie. Cítil obrovskú hanbu a ľútosť nad svojím zlým skutkom. Pochopil, že ublížil nevinné mačke, a preto si i tento výsmech zaslúžil. Od tých čias sa k zvieratám správal vľúdne. Už nikdy nechcel zažiť taký obrovský strach a takú neslýchanú hanbu.

* * *

Jekh dïves o terno romano çhavo, o Darado liľa pes avri ke peskeri pheň, ke Luludi. Dromeha pes leske telo çanga zabondãrda

ci charitatívnej činnosti organizujeme materiálne zbierky a za pomoci našich partnerov zabezpečujeme i pravidelnú potravinovú pomoc (v podobe základných potravín a mliečnych výrobkov pre deti) pre osamelé matky s deťmi a pre rodiny zo sociálne znevýhodneného prostredia. Keďže nám nie je ľahostajné ani napätie v spoločnosti a vzrastajúce xenofóbne nálady, pravidelne organizujeme okrem prednášok v školách niekoľko koncertov Umením k rôznorodosti v spolupráci s Barborou Botošovou & band v rámci celého Slovenska. Počas koncertov zaznie hudba a tradičné skladby všetkých menšín žijúcich na Slovensku. Ich cieľom je tak poukázať na multikultúrnosť Slovenska, jeho rôznorodosť a kultúrnu rozmanitosť. Spoznávanie kultúr národností je spôsob, ako sa vzájomne priblížiť v rámci spoločnosti. Touto formou by sme tak chceli prispieť k odbúravaniu xenofóbie, rasizmu a antisemitizmu na Slovensku.

Aké je podľa vás postavenie rómskej ženy v našej spoločnosti?

Mnohokrát veľmi ťažké. Rómske ženy sú poznačené viacnásobnou diskrimináciou, a to ako ženy v majoritnej spoločnosti, aj ako Rómky. Musia čeliť rodovým a etnickým stereotypom v rámci vlastnej komunity i predsudkom zo strany väčšinovej spoločnosti. Postavenie rómskej ženy záleží aj od toho, či sa jedná o rómsku ženu integrovanú – žijúcu v rámci majority (napr. v meste), tvoriacu tzv. strednú rómsku vrstvu, či ženu zo segregovanej lokality. Rómske ženy sú i majoritou vnímané ako matky, rodičky, ktorých životnou úlohou je rodiť deti. Najmä v segregovaných lokalitách sa stávajú matkami v skorom veku, samé sú mnohokrát ešte deťmi, nakoľko im chýba dostatočná informovanosť a príprava na plánované rodičovstvo. V rámci rodových a etnických stereotypov sú dievčatá pripravované na túto úlohu už od útleho detstva. Rodina nepočíta s tým, že by sa dievča vzdelávalo, absolvovalo strednú školu, či pracovalo, na rozdiel od chlapcov. Rómske ženy majú tak sťažený prístup ku vzdelaniu. Mnohé z týchto žien zažívajú psychické a fyzické násilie sprevádzané nepriaznivou životnou situáciou. Stáva sa, že na základe chudoby sú (aj svojou rodinou) nútené predávať svoje telá, mnohokrát je to jediný príjem celej rodiny. Tieto ženy sú uväznené v bludnom kruhu, z ktorého je veľmi ťažké sa vymaniť bez vzdelania a finančnej samostatnosti. Keď sa im to aj podarí v rámci vlastnej komunity, narazia na predsudky zo strany majority. Ich sociálna inklúzia je preto veľmi náročná, ale nie nemožná. Vyžaduje si však aktívne a adresné nástroje sociálnej politiky a pomoci, podmienené úzkou spoluprácou všetkých zainteresovaných strán, vrátane odborných i pomáhajúcich profesií.

A ako sa žije vám v súčasnej spoločnosti?

Nie často, ale predsa sa stretávam aj ja s predsudkami zo strany majority. Bohužiaľ, v myslení väčšinovej spoločnosti ešte stále prevláda stereotyp Róma bez vzdelania, žijúceho v chudobe, priživujúceho sa na sociálnom systéme. Tento stereotyp je upevňovaný médiami ako i rétorikou politických predstaviteľov, ktorí svojimi výroky podnecujú neznášanlivosť a napätie v spoločnosti. Mnohokrát sa otvorene stretávame s prejavmi fašizmu u najvyšších predstaviteľov tohto štátu. Chýba nám politická korektnosť a etika v politických kruhoch, ktorá by stabilizovala spoločnosť a odvrátila momentálny trend nenávistných nálad voči Rómom. Neustále nad nami visí hrozba hákového kríža. Ak sa jej stúpajúce tendencie nezastavia, mám skutočne obavy o budúcnosť našich detí.

Pracovali ste v médiách. Ako si spomínate na toto obdobie?

Ako na jedno z najkrajších i vďaka skvelým ľuďom, ktorých som v tom čase spoznala. Dodnes sú to pretrvávajúce priateľstvá. Možnosť pracovať v médiách som dostala ako prvá televízna redaktorka večerného spravodajstva v televízii Global, ktorá sa neskôr transformovala na TV JOJ. Pracovala som aj v STV, kde som sa venovala i publicistike.

Skúste nám sprostredkovať váš pohľad na súčasnú situáciu Rómov na Slovensku.

Veľká časť Rómov žije v segregovaných lokalitách pod hranicou chudoby a bez prístupu k pitnej vode, či zdravotnej starostlivosti. Vzdelanostná úroveň voči majorite je ne-

pomerne nižšia. V spoločnosti voči Rómom pretrváva napätie, diskriminácia, prejavy extrémizmu, ktoré majú stúpajúcu tendenciu. Sociálny status Rómov a ich životná úroveň sa razantne prepadli po zmene režimu v roku 1989, kedy dochádzalo k zatváraní fabrik a družstiev, v ktorých väčšinou Rómovia pracovali. Keď sa prepúšťalo, Rómovia ako prví prišli o zamestnanie, ktoré im zabezpečovalo určitú životnú úroveň. Vzhľadom na svoj vek (dnes viac než po 50-tke) sú nezamestnateľní. Dnes sú Rómovia bez práce tak, ako aj mnoho iných Slovákov a životná úroveň celých rodín rapidne klesá. Problém chudoby sa však netýka len Rómov, ale čoraz viac i majoritnej spoločnosti. A to je problém. Spoločnosť je čoraz viac frustrovaná a hľadá obeť – vinníka, na ktorého môže ukázať prstom.

Informovanie o rómskej problematike je mnohokrát v očiach Rómov kontroverzné. V našej spoločnosti vyvoláva vášnivé diskusie a väčšina považuje tento problém za najpálčivejší, ba často za neriešiteľný. Ako sa na to dívate vy?

Tento stav v spoločnosti je odrazom neobjektívneho, negatívneho a stereotypného zobrazovania Rómov v médiách, v rámci ktorého sa rómska menšina stala synony-

mom pre násilie, krádeže, prostitúciu, vši, syfilis, svrab, mnohopočetné rodiny, zneužívanie sociálneho systému. V médiách prevládajú kontroverzné témy vo vzťahu k Rómom a ich spôsobu života, spôsobené neodbornosťou v danej oblasti, či nedostatkom informácií redaktorov o danej téme. Takýto prístup len podporuje rastúce prejavy rasizmu a napätia namierené voči Rómom. Slovenská spoločnosť má nedostatok informácií o reálnych problémoch rómskej komunity na Slovensku, o jej histórii, kultúre, tradíciách, o schopnostiach komunity prispieť k riešeniu problémov, ako aj o príčinách súčasného stavu. V mediálnom priestore chýba medializácia pozitívnych vzorov z radov vzdelaných Rómov, ktorých percentuálna miera rastie, len sú pre majoritu neviditeľní. Je to aj o zviditeľňovaní rómskej strednej vrstvy. Chýbajú rómski novinári pracujúci vo verejných, mienkotvorných médiách ako i podpora našich vlastných rómskych médií. Kompetentné inštitúcie i verejný mediálny priestor by mali prijať opatrenia a aktívne prísť k scitlivovaniu verejnej mienky vo vzťahu k rómskej národnostnej menšine a predchádzať tak prejavom napätia, xenofóbie a rasizmu v spoločnosti.

Čo považujete za najväčšiu prekážku pri riešení rómskej problematiky?

V prvom rade nechť a nevôľu silných tejto krajiny dať Rómom skutočne šancu na lepší, dôstojný život. Bez politickej vôle sa to nikdy nestane, bez ohľadu na množstvo financií investovaných do projektov a konferencií, z ktorých sa stal dobre fungujúci biznis pre úzku skupinu ľudí. Stáva sa, že v komisiách schvaľujúcich projekty sedia stále rovnakí ľudia aj roky, projekty sú schvaľované väčšinou tým istým ľuďom, z ktorých mnohí ani nevedia, ako vyzerá osada. Tým, ktorí rozumejú téme, svojim ľuďom a denno-denne pracujú v teréne projekty neprejdú alebo dostanú mizivú almužnu, z ktorej sa projekt nedá udržať a realizovať v plnej miere. Mnohokrát tak pomáhajú a dávajú zo svojho, na úkor svojej rodiny. Peniaze vyčlenené na rómsku problematiku musia byť transparentné a adresné, musia sa dostať tam, kde boli určené. Nemôže sa stávať, že za peniaze určené pre Rómov sa postaví v obci, meste napríklad škôlka pre nerómske deti, do ktorej rómske deti ani nechodia.

Čo by mali urobiť Rómovia, aby zmenili nedobrý stav svojej komunity v súčasnosti?

Mali by sme sa čo najviac snažiť podieľať na správe vecí verejných ako na lokálnej úrovni, tak aj na tých vyšších. Mať snahu sami rozhodovať o našom národe, nenechať rozhodovať iných v náš neprospech. Rómovia by sa mali zomknúť, vzájomne si dôverovať a viac podporovať svojich lídrov. Vytvoriť tak rómsku politickú platformu akceptovanú i majoritnou spoločnosťou. Ak chceme zmenu, musíme sa o ňu pričiniť my sami spoločnými silami. Hlas nášho národa musí byť počuť. Pokiaľ Rómovia nebudú súdržní, budú len využívaní za pár drobných v čase volieb a v osadách naďalej budú hladovať a umierať naše deti.

Čo si prajete pre seba a pre náš národ do budúcnosti?

Ja si prajem pre seba a svoju rodinu hlavne zdravie, šťastný život a budúcnosť pre moje deti. A pre Rómov by som si želala, aby skutočne dostali šancu byť občanmi tohto štátu. Prajem nášmu národu, aby získal svoju dôstojnosť a mohol tak kráčať so vztyčenou hlavou, hrdý, kým je.

*Pripravil: Braňo Oláh,
foto: archív*

kali mačkica. Mňavkinelas, kathar leskere pindre pes bondarkerelas u sikavelas leske oleha, kaj les zaučharel peskere kamibnaha. Rušlo ačhila kaleske, na sas les voja pes te bajinel u na pro agor mejk varesava mačkaha.

So´dakeres, soske pes čak bondares khatar mande, de smirom! – vriskinda pre late. Na sas les paš leste ňiso telo dand, akor so lake joj te del akana? Numa rosne lava les sas vaš late. Thaj rukginkeripna andre late. U čačo la ruginda avka zorales, kaj la mačkica odruginda varekaj dur. Čak šunda oda sar kadi mačkica bara dukhatar zamňakninda. Bandardes denašla dureder khataro rušalo Rom. Ajši šukori čak pre leste dikhelas bilačhipnaha. Kana avla ke Luludi, savoro lake avrivakerđa phare jileha.

– Avke lake kampil, chunda čak oda so lake peľa te chudel, – taťarlas kale lavenca peskeri vodi.

– Joj tutar čak vareso kamelas, sar tuke oda šaj avres phenda? – pre godileske rakinlas e pheň

– Jooj, savo salas ke late nalačo. Šaj hoj kamla čak kaj la vasteha te hladkines. Šaj tu

la feder šundal – rakinelas leske mejk buteder pre godi.

– U so me achaluuvav oleske so e mačka mňavkinel, lakera čhibake? – zaučharelas o Darado.

Nakamelas peske te domukel oda kaj pes ke mačka rakinda čačo igen rosnes. E pheň leske imar pre kada nadophenda ňiso, numma leske akada furt pašo jilo zorales ačhelas. Andro kana šunelas mejk oda mačkikano roviben dukhavibnastar kana la ruginda.

Po lokes ačhelas o ideos – vrajama ke raťi u le Daradereske pes khatare peheňori khere nakamelas te džal. La pheňaha, thaj lakera famelijaha leske sas ke late igen šukares, the vašo´da peske phenda kaj ačhela te sovel ke late. E pheň leske lačharda o hadžos pro soviben andre tavutňi soba u o vudar andre sovutňi soba kaj sovelas jov le čhavorenca thaj peskere muršeha, mukla phundrade. Vašoda, kaj te vareso bi kamelas o phral, kaj les tešunel. O Darado peske pašlula andro tato hadžos, numa te zasovel nadžanelas. Čhivkerelas pes seratar ke dujto sera. Bešla peske, pajk pale pašlula. Vi-sarđa pes, phares andre peste cirda o velegos,

pal pale pes visarđa...našti ňi o jakha peske zaphandelas pro soviben. Joooj, sar bi joj kamel-las imar te sovel Devla. Pro čhavo imar pes cirdelas thaj ajso daravipen varesavo. Sar ačhelas bareder raťi, barederes joj daralas. Pale jepaš raťi geľa ke Luludi andre lakero hadžos u pašla-đa peske ke late. E duna peske cirdau pre či ko kana, bijo lav pašlolas. Daralas thaj čak cera jakhoraha te mrkinel. Rosňipen savo kerđa leske anelas thaj nalače sune. Dikhel andre soba, dikhel u dikhel andre late ajse varesaven alaten. U pajk maškaro vudar ačhila zoralo, baro murš, urado pre leste dugi guba, kalapaha pro šero.

– Jooj, oda hin miro šogoris o Baro... gindinda peske.

– Numa sar oda šaj el? O Baro sovel paše miri pheňori Luludi, na?

– Hino doj, thaj adaj andro hadžos? So san duj? – daranda u kezdinda te vičinke-rel, avka zorales kaj uštađa upre savoren androkher. O čhavore, pheň, thaj o šogoris pre leste čak dikhenas bijo lava, darades.

– Sar šaj me sem odoj? Me sem akada. – vičinda pre leste o Baro hadžostar. Numa

o Darado čak sikavkerelas angušteha pro vudar.

– Odoj sal. Dikh! U čačo pašo vudar vareko ačhelas. Sas ajo sar o Baro andro hadžos. –

– So pes ačhila? Koda hin? – phučenas o čhavore. E Luludi mukla o vilaňis te siti-nel, kaj te dikhen feder andro oda šititipen. Joj korkori nadaralas, bo ňisavo binos lake na´čhelas pre vodi. U so andre oda šititipen dikhľa. Pro vudar sas vešimen e jevutňi guba, upral late kalapa. Mukla baro asaviben pre kada.

– Akor akada tuke kerđa kajso daravipen? Imar lestar bijo darvipen le Darutnestar, savo pes ladžatar garuvelas tele duna. Čak pajk leske peľa pre godi so džanel te kerel bialačhivodakeri. Erzinelas buchles bari ladž thaj sas leske phari žaja olestar so kerđa la mačkicake. Imar achalol kaj kerđa binos la mačkicake, thaj vašo´da chunda pal pale kajso asaviben savorendar. Kale divesestar pes imar ko dživirina rakinelas pativales. Imar šoha nakamelas kaj pre leste te perel kajso baro daravipen, thaj kajsi bari ladž.

Ako sa z Čorkoša stal ctihodný človek

Mnohé rozprávky, príbehy sa začínajú slovami kde bolo, tam bolo, alebo kde sa piesok lial a voda sypala. A tak aj ja začnem slovami kde bolo, tam bolo, bola raz jedna osada a tá bola v malom grófstve Malovsko. A ako je pravidlom, nachádzala sa pod lesom a ako už je súde-né, žili v nej Rómovia. Žil v nej aj mladý čhavo, ktorého volali Čorkoš. Bol sirota a až do jeho oseemnástich rokov ho vychovávala stará mama. Jeho otca, inak veľmi šikov-ného rezbára a drevára, zavalil v lese strom, keď si pripra-voval drevo pre svoju prácu. Čorkoš bol ešte malý a asi o rok na to mu zomrela aj mama. Bola veľmi chorá. Osi-rel, a keďže ho vychovávala jeho stará mama, nemal sa od koho priučiť nejakému remeslu, ako to u Rómov býva, že otec odovzdáva svoje umenie, vedomosti a schopnosti deťom. Sem-tam sa objavil vo vyhni kováča Laciho, ktorý ho naučil nejakým kováčskym základom. Čorkoš bol čiernou ovcou medzi Rómami v osade. Kým ostatní sa živili poctivo svojou prácou, on sa dal na celkom inú ces-tu. Začal kradnúť, najmä pánom a gazdom v grófstve, a preto si vyslužil prezývku Čorkoš, bol to taký malý zlo-dejček. Tu ukradol nejakú sliepku, inde zas hus alebo zo špajze slaninu, klobásy a z krčmy nejaké víno alebo pivo. Nitky stále viedli do osady a žandári vedeli, kto za tými krádežami stojí, preto išli vždy za vajdom Barošeralom. Keďže išlo o malé škody, ktoré Čorkoš spôsoboval gaz-dom a pánom, vajda ho vždy z toho vysekal. Lutoval ho a nechcel, aby skončil v árešte. So žandarmi to vždy vyrie-šil tak, že škodu za neho uhradili Rómovia. Vajda a Ró-movia mu dohovárali, že koná zle a usmerňovali ho, akou cestou má ísť. Remeselníci v osade mu ponúkali prácu, aby začal pracovať. Čorkoš aj začal, ale po nieko-lkých dňoch ho to zunovalo a opäť pokračoval svojou ces-tou. Gazdovia v panstve všetko pred Čorkošom zamykali, ale on mal veľmi „šikovné“ ruky, vedel otvoriť každú zám-ku alebo kladku ihlou alebo sponkou do vlasov, nemal problém dostať sa do kurína, chlieva, špajze, krčmy, ob-chodu. V jeden večer sa vkradol do špajze veliteľa žandá-rov a ukradol z nej klobásy, slaninu a iné údeniny, ktoré cestou do osady zjedol a časť rozdal chudobným v gróf-stve. To žandárskeho veliteľa veľmi našťvalo a ráno aj so žandarmi išiel rovno za vajdom. „Teraz mu už žiadna kaučia nepomôže a pôjde rovno do áreštu!“ nazlostene povedal žandársky veliteľ vajdovi. „Počkajte, vaša moc-nosť! V pokoji to vyriešime. My ho potrestáme tak, že bu-dete s tým aj vy spokojný!“ upokojoval vajda žandárske-ho veliteľa a pokračoval, „škodu samozrejme uhradíme a zajtra vám oznámim, ako sme ho potrestali. Ak sa vám to nebude páčiť, môžete ho potom potrestať vy, pane!“ Tieto slová múdreho vajdu Barošerala sa žandárskemu veliteľovi zapáčili a súhlasil s ním. Samozrejme, že Rómo-via opäť zorganizovali zbierku, aby mohli uhradiť škodu, ktorú spôsobil Čorkoš. Jeho správanie teraz našťvalo aj vajdu, a ten sa rozhodol konať. Dal zvoliť Radu starších – Romano kris (rómsky súd), aby vyniesli ortiel nad Čorko-šom. Členovia rady boli tiež veľmi znepokojení s jeho správaním. Aj keď Čorkoš olutoval svoje činy a sľuboval nápravu, že sa zamestná a všetky peniaze Rómom vráti, ortiel Rady starších bol nekompromisný: „Čorkoš, budeš vyhostený z komunity a podáme návrh grófovi, aby si bol vyhostený aj z grófstva. Do grófstva a do osady sa smieš vrátiť, až keď sa budeš živiť poctivou prácou, budeš robiť Rómom dobré meno a všetky peniaze, ktoré za teba Ró-movia zaplatili ako úhradu za škody spôsobené gazdom a pánom do grajciara vrátiš! Toto je náš verdikt a ten ostáva nemenný! Rozumel si nášmu rozsudku?“ spýtal sa vaj-da Čorkoša. Ten so sklonenou hlavou odvetil, že áno. „Zajtra sa zbalíš a pôjdeš za hranice našej osady a gróf-stva!“ Skoro ráno vajda išiel za grófom a žandárskym veli-ťelom s ortielom Rady starších a žiadal ich, aby aj oni tak učinili a Čorkoša vykázali z grófstva. „Vás už nebude viac okrádať a nám nebude poškodzovať naše dobré meno,“ zdôraznil vajda. Gróf Malovski súhlasil s návrhom vajdu a vydal rozkaz na vykázanie Čorkoša z grófstva. Žandári ho odprevadili za hranicu grófstva. „Zbohom a šťastnú cestu, Čorkoš, konečne budeme mať od teba pokoj! Ha, ha, ha,“ posmešne sa s ním rozlúčili žandári. Ten išiel a ani nevedel kam. Vajda, aj keď ho mal rád, lebo s jeho nebo-hým otcom boli veľmi dobrí kamaráti, musel takto konať. Bol to veľmi sčítaný a múdry človek. Vedel, že ďalšie pô-sobenie Čorkoša v osade by ho dostalo do áreštu a kto-vie, ako by v živote dopadol. A preto ho radšej vyhostil z osady a grófstva, lebo vedel, že iba to mu pomôže. Chcel, aby skúsil iný život, ako je ten v osade, aby spoznal iných ľudí a získal iné, ale najmä pozitívne skúsenosti. Veril, že sa vo svete nestratí a zmení svoj osud. Ako tak Čorkoš kráčal do neznáma trnistou cestou popod les, rozmyšľal nad svojím správaním a spytoval si svedomie. „Aj keď mi rodičia zomreli, keď som bol ešte malý, ne-ostal som sám, lebo sa ma ujala stará mama a aj Rómovia v osade sa o mňa starali, pomáhali mi. Nikdy som sa necí-til sám, ale ja som robil vždy po svojom a nepočúval som ich rady. Teraz idem a ani neviem kam, nemá mi kto po-dať pomocnú ruku a usmerniť ma, a až teraz sa cítim byť sám,“ pochopil Čorkoš a smutne si mrmlal popod nos, „nielen, že som ostal sám, ale ešte som aj ochudobnel, le-bo nie ten je chudobný, kto nemá nič, ale ten, kto nemá nikoho!“ Jeho múdre slová počula aj lesná víla Lačihičaj a rozhodla sa, že mu pomôže a usmerní ho, aby viac už nekradol. Čorkoš si umorený z tej dlhej cesty a hladu fa-hol, že si zdieмne, ale v tom sa ozvalo: „Kam kráčaš tem-nou nocou?“ „Kto si, kto sa to k mu mne prihovára?“ zľakol sa Čorkoš, lebo nikoho okolo seba nevidel. „Nastav dľaň!“ prikázala mu víla. Ten roztvoril dlaň a víla sa mu na nej postavila. „Už ťa vidím, ale kto si, a prečo si taká malá?“ opýtal sa jej Čorkoš. „Ja som lietajúca lesná víla Lačihičaj a chcela by som ti pomôcť, lebo ty nie si zlý člo-vek. Iba si hlúpy sebec, ktorý si vždy robil, čo chcel a ni-koho nepočúval, na nikoho nemyslel, iba na seba. A pre-

to si dopadol tak, ako si dopadol,“ kritizovala ho víla. „Choď preč, chce sa mi spať! Nepotrebujem tvoju po-moc!“ odháňal ju Čorkoš. „Vidíš, opäť sa správaš sebecky a hlúpo, ale ako chceš,“ odvetila víla a odletela. „Počkaj, počkaj, prosím ťa, víla, neodchádzaj, prosím! Máš prav-du, som hlúpy,“ priznal si. „Dobre teda, vráťim sa,“ odve-tila a opäť sa mu postavila na dlaň. „Už päť dní blúdím cestami-necestami a celý ten čas som s nikým neprehodil ani slovka, aspoň sa porozprávaj so mnou!“ prosil ju. A tak sa rozprávali, až kým Čorkoš od únavy a hladu neza-spal. Keď sa ráno zobudil, víly už nebolo. „Asi sa mi sníva-lo s nejakou vílou,“ pomyslel si a pokračoval v ceste, až kým nedošiel k bránam veľkého grófstva Veľkovsko. Vo vrecku mal niekoľko grajciarov, ktoré mu dal vajda Baro-šeralo na cestu a keďže bol veľmi hladný a smädný, na-mieril si to rovno do miestnej krčmy. Tie grajciare mu stačili sotva na kúsok chleba, slaniny a pohár piva. Čor-koš bol však stále hladný a smädný a už pomýšľal, že nie-koho v krčme okradne o nejaké tie zlatky, veď tam sede-lo, jedlo a popíjalo veľa bohatých kupcov. Prišli do krčmy rovno z jarmoku, ktorý sa v ten deň v grófstve konal. „To nesmieš urobiť!“ ozvalo sa. Ten hlas mu bol povedomý. „To si ty, Lačihičaj? Čo mi čítaš myšlienky?“ opýtal sa jej. „Áno, čítam ti myšlienky a ak to nevieš, ja som tvoje sve-domie a večera sa ti nesnívalo, ale sme sa rozprávali dlho do noci, až kým si nezaspal. Sľúbil si mi, že už nebudeš kradnúť a budeš žiť, ako sa patrí – živiť sa poctivou prá-cou a v cudzom svete budeš robiť dobré meno svojim Ró-mom. Tiež si ma prosil, že čo len pomyslíš na krádež, mám ťa na to upozorniť. Tak som tu a upozorňujem ťa!“ vysvetľuje mu víla. „Dobre, dobre, a čo mám robiť, keď som ešte hladný a smädný?“ opýtal sa jej. „Choď za krč-márom, požiadať ho o nejakú prácu a povedz mu, že za to chceš iba jedlo, pivo a nejaký nocľah,“ poradila mu. „A čo ak...“ pochyboval Čorkoš. „Len choď a všetko ne-chaj na mňa!“ prikázala mu víla. Čorkoš teda išiel za krč-márom a ten ho bez problémov vzal do služby. „Práve som niekoho takého zháňal,“ povedal mu krčmár a hneď mu dal prácu. Pomáhal mu roznášať jedlo, pivo a víno kupcom, prikladal do pece a čistil stoly po nespratní-koch. Večer ho krčmár pohostil a povedal mu, aby pre-spal na pôjde. Keďže bol s jeho prácou spokojný, dal mu nejaké grajciare. Boli to Čorkošove prvé čestne zarobené peniaze. Mal veľmi dobrý pocit a oveľa ľahšie sa mu ukla-dalo do postele, ako predtým. Krčmár bol veľmi unave-ný, a preto rýchlo zaspal. Po polnoci však Čorkoša zobu-dili nejaké čudné hlasy. Boli to zloději, ktorí v tomto gróf-stve organizovane rabovali na prikaz žandárskeho velite-ľa. Všetko, čo nakradli mu odovzdávali, a ten im dal časť lupu a poskytoval im alibi. Mali imunitu. Boli to samotní žandári a ich pomocníci. Čorkoš videl, ako vyrabovali krčmárovi truhlicu, v ktorej mal celú včerajšiu tržbu. Zámku na truhlici odomkli ihlou. Čorkoš sa zľakol, že krčmár obviní z krádeže jeho, a preto chcel ujst. No Lač-hičaj bola všade. „To nesmieš urobiť, lebo práve úte-kom uvalíš podozrenie na seba! Počkaj do rána a tvár sa, že o ničom nevieš!“ poradila mu víla. Čorkoš zaspal a skoro ráno ho zobudil plač krčmára: „Ajajaj, zase rabo-vali! To si s nimi nikto nedá rady? Dokedy budeme my, slušní ľudia, trpieť tých zlodějov? Dokedy sa na to budú žandári nečinne pozerat? Všetky večera ťažko zarobené peniaze sú preč!“ vzlykal krčmár. Čorkoš zišiel z pôjda dole ku krčmárovi, pozrel na truhlicu, kde boli predtým peniaze a na vylomenú zámku a hovorí mu: „Toto u nás otvorí aj malé dieťa obyčajnou ihlou alebo sponkou do vlasov! To nemáte lepšie uzamykanie mechanizmy?“ opý-tal sa krčmára. „Nie, nemáme,“ smutne odpovedal krč-már. V ten večer organizovaná banda zlodějov okradla aj kupcov a ostatných boháčov v grófstve. Keď to počul Čorkoš, zľakol sa. „Ja radšej pôjdem ďalej, lebo ešte ob-vinia mňa, že som okradol kupcov a boháčov,“ hovorí krčmárovi. „Len ty nikde nechoď, tu sa kradne už dosť dlho a nikto s tým nič nerobí,“ povedal mu krčmár. Čor-košovi bolo krčmára ľúto, lebo mu dal prácu a bol k ne-mu milý, preto sa rozhodol, že so zlodějmi v tomto pan-stve skoncuje. Veľmi dobre si uvedomoval, že obviníť žandárskeho veliteľa, policajtov a ich pomocníkov, že oni stoja za všetkými krádežami v grófstve, lebo ešte ob-vinia mňa, že som okradol kupcov a boháčov,“ hovorí krčmárovi. „Len ty nikde nechoď, tu sa kradne už dosť dlho a nikto s tým nič nerobí,“ povedal mu krčmár. Čor-košovi bolo krčmára ľúto, lebo mu dal prácu a bol k ne-mu milý, preto sa rozhodol, že so zlodějmi v tomto pan-stve skoncuje. Veľmi dobre si uvedomoval, že obviníť žandárskeho veliteľa, policajtov a ich pomocníkov, že oni stoja za všetkými krádežami v grófstve, lebo ešte ob-vinia mňa, že som okradol kupcov a boháčov,“ hovorí krčmárovi. „Len ty nikde nechoď, tu sa kradne už dosť dlho a nikto s tým nič nerobí,“ povedal mu krčmár. Čor-košovi bolo krčmára ľúto, lebo mu dal prácu a bol k ne-mu milý, preto sa rozhodol, že so zlodějmi v tomto pan-stve skoncuje. Veľmi dobre si uvedomoval, že obviníť žandárskeho veliteľa, policajtov a ich pomocníkov, že oni stoja za všetkými krádežami v grófstve, lebo ešte ob-vinia mňa, že som okradol kupcov a boháčov,“ hovorí krčmárovi. „Len ty nikde nechoď, tu sa kradne už dosť dlho a nikto s tým nič nerobí,“ povedal mu krčmár. Čor-košovi bolo krčmára ľúto, lebo mu dal prácu a bol k ne-mu milý, preto sa rozhodol, že so zlodějmi v tomto pan-stve skoncuje. Veľmi dobre si uvedomoval, že obviníť žandárskeho veliteľa, policajtov a ich pomocníkov, že oni stoja za všetkými krádežami v grófstve, lebo ešte ob-vinia mňa, že som okradol kupcov a boháčov,“ hovorí krčmárovi. „Len ty nikde nechoď, tu sa kradne už dosť dlho a nikto s tým nič nerobí,“ povedal mu krčmár. Čor-košovi bolo krčmára ľúto, lebo mu dal prácu a bol k ne-mu milý, preto sa rozhodol, že so zlodějmi v tomto pan-stve skoncuje. Veľmi dobre si uvedomoval, že obviníť žandárskeho veliteľa, policajtov a ich pomocníkov, že oni stoja za všetkými krádežami v grófstve, lebo ešte ob-vinia mňa, že som okradol kupcov a boháčov,“ hovorí krčmárovi. „Len ty nikde nechoď, tu sa kradne už dosť dlho a nikto s tým nič nerobí,“ povedal mu krčmár. Čor-košovi bolo krčmára ľúto, lebo mu dal prácu a bol k ne-mu milý, preto sa rozhodol, že so zlodějmi v tomto pan-stve skoncuje. Veľmi dobre si uvedomoval, že obviníť žandárskeho veliteľa, policajtov a ich pomocníkov, že oni stoja za všetkými krádežami v grófstve, lebo ešte ob-vinia mňa, že som okradol kupcov a boháčov,“ hovorí krčmárovi. „Len ty nikde nechoď, tu sa kradne už dosť dlho a nikto s tým nič nerobí,“ povedal mu krčmár. Čor-košovi bolo krčmára ľúto, lebo mu dal prácu a bol k ne-mu milý, preto sa rozhodol, že so zlodějmi v tomto pan-stve skoncuje. Veľmi dobre si uvedomoval, že obviníť žandárskeho veliteľa, policajtov a ich pomocníkov, že oni stoja za všetkými krádežami v grófstve, lebo ešte ob-vinia mňa, že som okradol kupcov a boháčov,“ hovorí krčmárovi. „Len ty nikde nechoď, tu sa kradne už dosť dlho a nikto s tým nič nerobí,“ povedal mu krčmár. Čor-košovi bolo krčmára ľúto, lebo mu dal prácu a bol k ne-mu milý, preto sa rozhodol, že so zlodějmi v tomto pan-stve skoncuje. Veľmi dobre si uvedomoval, že obviníť žandárskeho veliteľa, policajtov a ich pomocníkov, že oni stoja za všetkými krádežami v grófstve, lebo ešte ob-vinia mňa, že som okradol kupcov a boháčov,“ hovorí krčmárovi. „Len ty nikde nechoď, tu sa kradne už dosť dlho a nikto s tým nič nerobí,“ povedal mu krčmár. Čor-košovi bolo krčmára ľúto, lebo mu dal prácu a bol k ne-mu milý, preto sa rozhodol, že so zlodějmi v tomto pan-stve skoncuje. Veľmi dobre si uvedomoval, že obviníť žandárskeho veliteľa, policajtov a ich pomocníkov, že oni stoja za všetkými krádežami v grófstve, lebo ešte ob-vinia mňa, že som okradol kupcov a boháčov,“ hovorí krčmárovi. „Len ty nikde nechoď, tu sa kradne už dosť dlho a nikto s tým nič nerobí,“ povedal mu krčmár. Čor-košovi bolo krčmára ľúto, lebo mu dal prácu a bol k ne-mu milý, preto sa rozhodol, že so zlodějmi v tomto pan-stve skoncuje. Veľmi dobre si uvedomoval, že obviníť žandárskeho veliteľa, policajtov a ich pomocníkov, že oni stoja za všetkými krádežami v grófstve, lebo ešte ob-vinia mňa, že som okradol kupcov a boháčov,“ hovorí krčmárovi. „Len ty nikde nechoď, tu sa kradne už dosť dlho a nikto s tým nič nerobí,“ povedal mu krčmár. Čor-košovi bolo krčmára ľúto, lebo mu dal prácu a bol k ne-mu milý, preto sa rozhodol, že so zlodějmi v tomto pan-stve skoncuje. Veľmi dobre si uvedomoval, že obviníť žandárskeho veliteľa, policajtov a ich pomocníkov, že oni stoja za všetkými krádežami v grófstve, lebo ešte ob-vinia mňa, že som okradol kupcov a boháčov,“ hovorí krčmárovi. „Len ty nikde nechoď, tu sa kradne už dosť dlho a nikto s tým nič nerobí,“ povedal mu krčmár. Čor-košovi bolo krčmára ľúto, lebo mu dal prácu a bol k ne-mu milý, preto sa rozhodol, že so zlodějmi v tomto pan-stve skoncuje. Veľmi dobre si uvedomoval, že obviníť žandárskeho veliteľa, policajtov a ich pomocníkov, že oni stoja za všetkými krádežami v grófstve, lebo ešte ob-vinia mňa, že som okradol kupcov a boháčov,“ hovorí krčmárovi. „Len ty nikde nechoď, tu sa kradne už dosť dlho a nikto s tým nič nerobí,“ povedal mu krčmár. Čor-košovi bolo krčmára ľúto, lebo mu dal prácu a bol k ne-mu milý, preto sa rozhodol, že so zlodějmi v tomto pan-stve skoncuje. Veľmi dobre si uvedomoval, že obviníť žandárskeho veliteľa, policajtov a ich pomocníkov, že oni stoja za všetkými krádežami v grófstve, lebo ešte ob-vinia mňa, že som okradol kupcov a boháčov,“ hovorí krčmárovi. „Len ty nikde nechoď, tu sa kradne už dosť dlho a nikto s tým nič nerobí,“ povedal mu krčmár. Čor-košovi bolo krčmára ľúto, lebo mu dal prácu a bol k ne-mu milý, preto sa rozhodol, že so zlodějmi v tomto pan-stve skoncuje. Veľmi dobre si uvedomoval, že obviníť žandárskeho veliteľa, policajtov a ich pomocníkov, že oni stoja za všetkými krádežami v grófstve, lebo ešte ob-vinia mňa, že som okradol kupcov a boháčov,“ hovorí krčmárovi. „Len ty nikde nechoď, tu sa kradne už dosť dlho a nikto s tým nič nerobí,“ povedal mu krčmár. Čor-košovi bolo krčmára ľúto, lebo mu dal prácu a bol k ne-mu milý, preto sa rozhodol, že so zlodějmi v tomto pan-stve skoncuje. Veľmi dobre si uvedomoval, že obviníť žandárskeho veliteľa, policajtov a ich pomocníkov, že oni stoja za všetkými krádežami v grófstve, lebo ešte ob-vinia mňa, že som okradol kupcov a boháčov,“ hovorí krčmárovi. „Len ty nikde nechoď, tu sa kradne už dosť dlho a nikto s tým nič nerobí,“ povedal mu krčmár. Čor-košovi bolo krčmára ľúto, lebo mu dal prácu a bol k ne-mu milý, preto sa rozhodol, že so zlodějmi v tomto pan-stve skoncuje. Veľmi dobre si uvedomoval, že obviníť žandárskeho veliteľa, policajtov a ich pomocníkov, že oni stoja za všetkými krádežami v grófstve, lebo ešte ob-vinia mňa, že som okradol kupcov a boháčov,“ hovorí krčmárovi. „Len ty nikde nechoď, tu sa kradne už dosť dlho a nikto s tým nič nerobí,“ povedal mu krčmár. Čor-košovi bolo krčmára ľúto, lebo mu dal prácu a bol k ne-mu milý, preto sa rozhodol, že so zlodějmi v tomto pan-stve skoncuje. Veľmi dobre si uvedomoval, že obviníť žandárskeho veliteľa, policajtov a ich pomocníkov, že oni stoja za všetkými krádežami v grófstve, lebo ešte ob-vinia mňa, že som okradol kupcov a boháčov,“ hovorí krčmárovi. „Len ty nikde nechoď, tu sa kradne už dosť dlho a nikto s tým nič nerobí,“ povedal mu krčmár. Čor-košovi bolo krčmára ľúto, lebo mu dal prácu a bol k ne-mu milý, preto sa rozhodol, že so zlodějmi v tomto pan-stve skoncuje. Veľmi dobre si uvedomoval, že obviníť žandárskeho veliteľa, policajtov a ich pomocníkov, že oni stoja za všetkými krádežami v grófstve, lebo ešte ob-vinia mňa, že som okradol kupcov a boháčov,“ hovorí krčmárovi. „Len ty nikde nechoď, tu sa kradne už dosť dlho a nikto s tým nič nerobí,“ povedal mu krčmár. Čor-košovi bolo krčmára ľúto, lebo mu dal prácu a bol k ne-mu milý, preto sa rozhodol, že so zlodějmi v tomto pan-stve skoncuje. Veľmi dobre si uvedomoval, že obviníť žandárskeho veliteľa, policajtov a ich pomocníkov, že oni stoja za všetkými krádežami v grófstve, lebo ešte ob-vinia mňa, že som okradol kupcov a boháčov,“ hovorí krčmárovi. „Len ty nikde nechoď, tu sa kradne už dosť dlho a nikto s tým nič nerobí,“ povedal mu krčmár. Čor-košovi bolo krčmára ľúto, lebo mu dal prácu a bol k ne-mu milý, preto sa rozhodol, že so zlodějmi v tomto pan-stve skoncuje. Veľmi dobre si uvedomoval, že obviníť žandárskeho veliteľa, policajtov a ich pomocníkov, že oni stoja za všetkými krádežami v grófstve, lebo ešte ob-vinia mňa, že som okradol kupcov a boháčov,“ hovorí krčmárovi. „Len ty nikde nechoď, tu sa kradne už dosť dlho a nikto s tým nič nerobí,“ povedal mu krčmár. Čor-košovi bolo krčmára ľúto, lebo mu dal prácu a bol k ne-mu milý, preto sa rozhodol, že so zlodějmi v tomto pan-stve skoncuje. Veľmi dobre si uvedomoval, že obviníť žandárskeho veliteľa, policajtov a ich pomocníkov, že oni stoja za všetkými krádežami v grófstve, lebo ešte ob-vinia mňa, že som okradol kupcov a boháčov,“ hovorí krčmárovi. „Len ty nikde nechoď, tu sa kradne už dosť dlho a nikto s tým nič nerobí,“ povedal mu krčmár. Čor-košovi bolo krčmára ľúto, lebo mu dal prácu a bol k ne-mu milý, preto sa rozhodol, že so zlodějmi v tomto pan-stve skoncuje. Veľmi dobre si uvedomoval, že obviníť žandárskeho veliteľa, policajtov a ich pomocníkov, že oni stoja za všetkými krádežami v grófstve, lebo ešte ob-vinia mňa, že som okradol kupcov a boháčov,“ hovorí krčmárovi. „Len ty nikde nechoď, tu sa kradne už dosť dlho a nikto s tým nič nerobí,“ povedal mu krčmár. Čor-košovi bolo krčmára ľúto, lebo mu dal prácu a bol k ne-mu milý, preto sa rozhodol, že so zlodějmi v tomto pan-stve skoncuje. Veľmi dobre si uvedomoval, že obviníť žandárskeho veliteľa, policajtov a ich pomocníkov, že oni stoja za všetkými krádežami v grófstve, lebo ešte ob-vinia mňa, že som okradol kupcov a boháčov,“ hovorí krčmárovi. „Len ty nikde nechoď, tu sa kradne už dosť dlho a nikto s tým nič nerobí,“ povedal mu krčmár. Čor-košovi bolo krčmára ľúto, lebo mu dal prácu a bol k ne-mu milý, preto sa rozhodol, že so zlodějmi v tomto pan-stve skoncuje. Veľmi dobre si uvedomoval, že obviníť žandárskeho veliteľa, policajtov a ich pomocníkov, že oni stoja za všetkými krádežami v grófstve, lebo ešte ob-vinia mňa, že som okradol kupcov a boháčov,“ hovorí krčmárovi. „Len ty nikde nechoď, tu sa kradne už dosť dlho a nikto s tým nič nerobí,“ povedal mu krčmár. Čor-košovi bolo krčmára ľúto, lebo mu dal prácu a bol k ne-mu milý, preto sa rozhodol, že so zlodějmi v tomto pan-stve skoncuje. Veľmi dobre si uvedomoval, že obviníť žandárskeho veliteľa, policajtov a ich pomocníkov, že oni stoja za všetkými krádežami v grófstve, lebo ešte ob-vinia mňa, že som okradol kupcov a boháčov,“ hovorí krčmárovi. „Len ty nikde nechoď, tu sa kradne už dosť dlho a nikto s tým nič nerobí,“ povedal mu krčmár. Čor-košovi bolo krčmára ľúto, lebo mu dal prácu a bol k ne-mu milý, preto sa rozhodol, že so zlodějmi v tomto pan-stve skoncuje. Veľmi dobre si uvedomoval, že obviníť žandárskeho veliteľa, policajtov a ich pomocníkov, že oni stoja za všetkými krádežami v grófstve, lebo ešte ob-vinia mňa, že som okradol kupcov a boháčov,“ hovorí krčmárovi. „Len ty nikde nechoď, tu sa kradne už dosť dlho a nikto s tým nič nerobí,“ povedal mu krčmár. Čor-košovi bolo krčmára ľúto, lebo mu dal prácu a bol k ne-mu milý, preto sa rozhodol, že so zlodějmi v tomto pan-stve skoncuje. Veľmi dobre si uvedomoval, že obviníť žandárskeho veliteľa, policajtov a ich pomocníkov, že oni stoja za všetkými krádežami v grófstve, lebo ešte ob-vinia mňa, že som okradol kupcov a boháčov,“ hovorí krčmárovi. „Len ty nikde nechoď, tu sa kradne už dosť dlho a nikto s tým nič nerobí,“ povedal mu krčmár. Čor-košovi bolo krčmára ľúto, lebo mu dal prácu a bol k ne-mu milý, preto sa rozhodol, že so zlodějmi v tomto pan-stve skoncuje. Veľmi dobre si uvedomoval, že obviníť žandárskeho veliteľa, policajtov a ich pomocníkov, že oni stoja za všetkými krádežami v grófstve, lebo ešte ob-vinia mňa, že som okradol kupcov a boháčov,“ hovorí krčmárovi. „Len ty nikde nechoď, tu sa kradne už dosť dlho a nikto s tým nič nerobí,“ povedal mu krčmár. Čor-košovi bolo krčmára ľúto, lebo mu dal prácu a bol k ne-mu milý, preto sa rozhodol, že so zlodějmi v tomto pan-stve skoncuje. Veľmi dobre si uvedomoval, že obviníť žandárskeho veliteľa, policajtov a ich pomocníkov, že oni stoja za všetkými krádežami v grófstve, lebo ešte ob-vinia mňa, že som okradol kupcov a boháčov,“ hovorí krčmárovi. „Len ty nikde nechoď, tu sa kradne už dosť dlho a nikto s tým nič nerobí,“ povedal mu krčmár. Čor-košovi bolo krčmára ľúto, lebo mu dal prácu a bol k ne-mu milý, preto sa rozhodol, že so zlodějmi v tomto pan-stve skoncuje. Veľmi dobre si uvedomoval, že obviníť žandárskeho veliteľa, policajtov a ich pomocníkov, že oni stoja za všetkými krádežami v grófstve, lebo ešte ob-vinia mňa, že som okradol kupcov a boháčov,“ hovorí krčmárovi. „Len ty nikde nechoď, tu sa kradne už dosť dlho a nikto s tým nič nerobí,“ povedal mu krčmár. Čor-košovi bolo krčmára ľúto, lebo mu dal prácu a bol k ne-mu milý, preto sa rozhodol, že so zlodějmi v tomto pan-stve skoncuje. Veľmi dobre si uvedomoval, že obviníť žandárskeho veliteľa, policajtov a ich pomocníkov, že oni stoja za všetkými krádežami v grófstve, lebo ešte ob-vinia mňa, že som okradol kupcov a boháčov,“ hovorí krčmárovi. „Len ty nikde nechoď, tu sa kradne už dosť dlho a nikto s tým nič nerobí,“ povedal mu krčmár. Čor-košovi bolo krčmára ľúto, lebo mu dal prácu a bol k ne-mu milý, preto sa rozhodol, že so zlodějmi v tomto pan-stve skoncuje. Veľmi dobre si uvedomoval, že obviníť žandárskeho veliteľa, policajtov a ich pomocníkov, že oni stoja za všetkými krádežami v grófstve, lebo ešte ob-vinia mňa, že som okradol kupcov a boháčov,“ hovorí krčmárovi. „Len ty nikde nechoď, tu sa kradne už dosť dlho a nikto s tým nič nerobí,“ povedal mu krčmár. Čor-košovi bolo krčmára ľúto, lebo mu dal prácu a bol k ne-mu milý, preto sa rozhodol, že so zlodějmi v tomto pan-stve skoncuje. Veľmi dobre si uvedomoval, že obviníť žandárskeho veliteľa, policajtov a ich pomocníkov, že oni stoja za všetkými krádežami v grófstve, lebo ešte ob-vinia mňa, že som okradol kupcov a boháčov,“ hovorí krčmárovi. „Len ty nikde nechoď, tu sa kradne už dosť dlho a nikto s tým nič nerobí,“ povedal mu krčmár. Čor-košovi bolo krčmára ľúto, lebo mu dal prácu a bol k ne-mu milý, preto sa rozhodol, že so zlodějmi v tomto pan-stve skoncuje. Veľmi dobre si uvedomoval, že obviníť žandárskeho veliteľa, policajtov a ich pomocníkov, že oni stoja za všetkými krádežami v grófstve, lebo ešte ob-vinia mňa, že som okradol kupcov a boháčov,“ hovorí krčmárovi. „Len ty nikde nechoď, tu sa kradne už dosť dlho a nikto s tým nič nerobí,“ povedal mu krčmár. Čor-košovi bolo krčmára ľúto, lebo mu dal prácu a bol k ne-mu milý, preto sa rozhodol, že so zlodějmi v tomto pan-stve skoncuje. Veľmi dobre si uvedomoval, že obviníť žandárskeho veliteľa, policajtov a ich pomocníkov, že oni stoja za všetkými krádežami v grófstve, lebo ešte ob-vinia mňa, že som okradol kupcov a boháčov,“ hovorí krčmárovi. „Len ty nikde nechoď, tu sa kradne už dosť dlho a nikto s tým nič nerobí,“ povedal mu krčmár. Čor-košovi bolo krčmára ľúto, lebo mu dal prácu a bol k ne-mu milý, preto sa rozhodol, že so zlodějmi v tomto pan-stve skoncuje. Veľmi dobre si uvedomoval, že obviníť žandárskeho veliteľa, policajtov a ich pomocníkov, že oni stoja za všetkými krádežami v grófstve, lebo ešte ob-vinia mňa, že som okradol kupcov a boháčov,“ hovorí krčmárovi. „Len ty nikde nechoď, tu sa kradne už dosť dlho a nikto s tým nič nerobí,“ povedal mu krčmár. Čor-košovi bolo krčmára ľúto, lebo mu dal prácu a bol k ne-mu milý, preto sa rozhodol, že so zlodějmi v tomto pan-stve skoncuje. Veľmi dobre si uvedomoval, že obviníť žandárskeho veliteľa, policajtov a ich pomocníkov, že oni stoja za všetkými krádežami v grófstve, lebo ešte ob-vinia mňa, že som okradol kupcov a boháčov,“ hovorí krčmárovi. „Len ty nikde nechoď, tu sa kradne už dosť dlho a nikto s tým nič nerobí,“ povedal mu krčmár. Čor-košovi bolo krčmára ľúto, lebo mu dal prácu a bol k ne-mu milý, preto sa rozhodol, že so zlodějmi v tomto pan-stve skoncuje. Veľmi dobre si uvedomoval, že obviníť žandárskeho veliteľa, policajtov a ich pomocníkov, že oni stoja za všetkými krádežami v grófstve, lebo ešte ob-vinia mňa, že som okradol kupcov a boháčov,“ hovorí krčmárovi. „Len ty nikde nechoď, tu sa kradne už dosť dlho a nikto s tým nič nerobí,“ povedal mu krčmár. Čor-košovi bolo krčmára ľúto, lebo mu dal prácu a bol k ne-mu milý, preto sa rozhodol, že so zlodějmi v tomto pan-stve skoncuje. Veľmi dobre si uvedomoval, že obviníť žandárskeho veliteľa, policajtov a ich pomocníkov, že oni stoja za všetkými krádežami v grófstve, lebo ešte ob-vinia mňa, že som okradol kupcov a boháčov,“ hovorí krčmárovi. „Len ty nikde nechoď, tu sa kradne už dosť dlho a nikto s tým nič nerobí,“ povedal mu krčmár. Čor-košovi bolo krčmára ľúto, lebo mu dal prácu a bol k ne-mu milý, preto sa rozhodol, že so zlodějmi v tomto pan-stve skoncuje. Veľmi dobre si uvedomoval, že obviníť žandárskeho veliteľa, policajtov a ich pomocníkov, že oni stoja za všetkými krádežami v grófstve, lebo ešte ob-vinia mňa, že som okradol kupcov a boháčov,“ hovorí krčmárovi. „Len ty nikde nechoď, tu sa kradne už dosť dlho a nikto s tým nič nerobí,“ povedal mu krčmár. Čor-košovi bolo krčmára ľúto, lebo mu dal prácu a bol k ne-mu milý, preto sa rozhodol, že so zlodějmi v tomto pan-stve skoncuje. Veľmi dobre si uvedomoval, že obviníť žandárskeho veliteľa, policajtov a ich pomocníkov, že oni stoja za všetkými krádežami v grófstve, lebo ešte ob-vinia mňa, že som okradol kupcov a boháčov,“ hovorí krčmárovi. „Len ty nikde nechoď, tu sa kradne už dosť dlho a nikto s tým nič nerobí,“ povedal mu krčmár. Čor-košovi bolo krčmára ľúto, lebo mu dal prácu a bol k ne-mu milý, preto sa rozhodol, že so zlodějmi v tomto pan-stve skoncuje. Veľmi dobre si uvedomoval, že obviníť žandárskeho veliteľa, policajtov a ich pomocníkov, že oni stoja za všetkými krádežami v grófstve, lebo ešte ob-vinia mňa, že som okradol kupcov a boháčov,“ hovorí krčmárovi. „Len ty nikde nechoď, tu sa kradne už dosť dlho a nikto s tým nič nerobí,“ povedal mu krčmár. Čor-košovi bolo krčmára ľúto, lebo mu dal prácu a bol k ne-mu milý, preto sa rozhodol, že so zlodějmi v tomto pan-stve skoncuje. Veľmi dobre si uvedomoval, že obviníť žandárskeho veliteľa, policajtov a ich pomocníkov, že oni stoja za všetkými krádežami v grófstve, lebo ešte ob-vinia mňa, že som okradol kupcov a boháčov,“ hovorí krčmárovi. „Len ty nikde nechoď, tu sa kradne už dosť dlho a nikto s tým nič nerobí,“ povedal mu krčmár. Čor-košovi bolo krčmára ľúto, lebo mu dal prácu a bol k ne-mu milý, preto sa rozhodol, že so zlodějmi v tomto pan-stve skoncuje. Veľmi dobre si uvedomoval, že obviníť žandárskeho veliteľa, policajtov a ich pomocníkov, že oni stoja za všetkými krádežami v grófstve, lebo ešte ob-vinia mňa, že som okradol kupcov a boháčov,“ hovorí krčmárovi. „Len ty nikde nechoď, tu sa kradne už dosť dlho a nikto s tým nič nerobí,“ povedal mu krčmár. Čor-košovi bolo krčmára ľúto, lebo mu dal prácu a bol k ne-mu milý, preto sa rozhodol, že so zlodějmi v tomto pan-stve skoncuje. Veľmi dobre si uvedomoval, že obviníť žandárskeho veliteľa, policajtov a ich pomocníkov, že oni stoja za všetkými krádežami v grófstve, lebo ešte ob-vinia mňa, že som okradol kupcov a boháčov,“ hovorí krčmárovi. „Len ty nikde nechoď, tu sa kradne už dosť dlho a nikto s tým nič nerobí,“ povedal mu krčmár. Čor-košovi bolo krčmára ľúto, lebo mu dal prácu a bol k ne-mu milý, preto sa rozhodol, že so zlodějmi v tomto pan-stve skoncuje. Veľmi dobre si uvedomoval, že obviníť žandárskeho veliteľa, policajtov a ich pomocníkov, že oni stoja za všetkými krádežami v grófstve, lebo ešte ob-vinia mňa, že som okradol kupcov a boháčov,“ hovorí krčmárovi. „Len ty nikde nechoď, tu sa kradne už dosť dlho a nikto s tým nič nerobí,“ povedal mu krčmár. Čor-košovi bolo krčmára ľúto, lebo mu dal prácu a bol k ne-mu milý, preto sa rozhodol, že so zlodějmi v tomto pan-stve skoncuje. Veľmi dobre si uvedomoval, že obviníť žandárskeho veliteľa, policajtov a ich pomocníkov, že oni stoja za všetkými krádežami v grófstve, lebo ešte ob-vinia mňa, že som okradol kupcov a boháčov,“ hovorí krčmárovi. „Len ty nikde nechoď, tu sa kradne už dosť dlho a nikto s tým nič nerobí,“ povedal mu krčmár. Čor-košovi bolo krčmára ľúto, lebo mu dal prácu a bol k ne-mu milý, preto sa rozhodol, že so zlodějmi v tomto pan-stve skoncuje. Veľmi dobre si uvedomoval, že obviníť žandárskeho veliteľa, policajtov a ich pomocníkov, že oni stoja za všetkými krádežami v grófstve, lebo ešte ob-vinia mňa, že som okradol kupcov a boháčov,“ hovorí krčmárovi. „Len ty nikde nechoď, tu sa kradne už dosť dlho a nikto s tým nič nerobí,“ povedal mu krčmár. Čor-košovi bolo krčmára ľúto, lebo mu dal prácu a bol k ne-mu milý, preto sa rozhodol, že so zlodějmi v tomto pan-stve skoncuje. Veľmi dobre si uvedomoval, že obviníť žandárskeho veliteľa, policajtov a ich pomocníkov, že oni stoja za všetkými krádežami v grófstve, lebo ešte ob-vinia mňa, že som okradol kupcov a boháčov,“ hovorí krčmárovi. „Len ty nikde nechoď, tu sa kradne už dosť dlho a nikto s tým nič nerobí,“ povedal mu krčmár. Čor-košovi bolo krčmára ľúto, lebo mu dal prácu a bol k ne-mu milý, preto sa rozhodol, že so zlodějmi v tomto pan-stve skoncuje. Veľmi dobre si uvedomoval, že obviníť žandárskeho veliteľa, policajtov a ich pomocníkov, že oni stoja za všetkými krádežami v grófstve, lebo ešte ob

Zabudnuté kráľovstvo

Autor: Ernest Everhard (Braňo Oláh) / September 2006, fotografie: J. G. Mandel

Kapitola XXII. Bojovníkova pieseň

Charšan vošiel do Zosimovho stanu, kde vládlo šero a bolo príjemne chladno. V strede na vankúšoch sedeli Virata so Zosimom a o niečom sa dohadovali. „Dúfam, že vás neruším?“ Nesmelo sa im prihovril. „Prišiel si nás pozvať na ďalšie krvavé divadlo?“ chladne ho odbil Zosimos. „Nie, prišiel som ťa poprosiť o odpustenie,“ Charšan skormútené sklonil hlavu. V stane zavládlo hrobové ticho, toto Zosimos neočakával. Virata priskočil k Charšanovi a natešene ho objal. Zosimos naďalej na neho upieral prísny pohľad, pritom mu však v duši vládol pocit šťastia nad náhlou nápravou svojho žiaka. „Odpusť mi, učiteľ, všetko čo som ti povedal mi diktoval šialený žiaľ. Dúfal som a modlil sa k bohom, aby mi krv nepriateľa pomohla prehlúšiť tú veľkú bolesť, ktorá sa asi navždy usadila v mojej duši. Mýlil som sa, bolesť nielen, že neustúpila, ale je čoraz väčšia. Myslel som si, že keď budem vidieť svojich nepriateľov trpieť a umierať v hrozných mukách, pocítim niečo ako pocit zadosťučinenia. Nič také však neprichádzalo, a tak som ich utrpenie stupňoval. Svoju dušu a rozum som otupil vínom, aby som bol vôbec toho schopný. Až dnes ráno mi jeden statočný muž a môj ľud otvorili oči, aby som videl, aký nezmyselne krutý a bezcitný človek sa zo mňa stal. Mal si pravdu, učiteľ, moja Laxmí by sa za mňa musela hanbiť.“ Charšan na chvíľu stíchol a sťažka preglgol. „Viem, že som urobil chybu a správal som sa ako hlupák, ale vždy si ma učil, že správny muž si svoje pochybenie uzná. A tak som prišiel za tebou, aby som tak učinil. Len toľko som chcel.“ Charšan sa obrátil na odchod. „Počkaj, synak,“ zastavil ho Zosimos. „Poď, sadni si k tvojmu starému učiteľovi a porozprávajme sa tak, ako sme to robievali kedyś dávno v nádherných kanaudžských záhradách, kde nám znel krásny spev vtákov

a spoločnosť nám robila naša večná priateľka Ganga.“ Charšan si prisadol k Zosimovi, chytil do dlaní jemnú stareckú ruku a pritisol si ju k perám. „Odpusť mi, odpusť,“ šepkal dojatý kráľ. Po jeho tvári, ktorá za posledný týždeň ostarla o niekoľko rokov, sa kotúlali veľké slzy. „Charšan, syn môj, veď ja som ti už odpustil dávno. Bol som pri tebe odvtedy, ako si prišiel na svet a za tú dobu som sa stal človekom, ktorý ťa pozná najlepšie zo všetkých. Viem, že si dobrý človek, aj keď sa ľahko necháš uniesť citmi a hnevom. Vtedy konáš unáhľene a robíš aj nesprávne veci, ale v tvojom vnútri je ukrytý krehký, citlivý chlapec, ktorý by nikdy nikomu nechcel naschvál ublížiť a škodiť. Si človek, ktorý túži po dobre a láske nielen pre seba, ale pre všetkých. O tom som presvedčený tak, ako že existuje slnko, voda, zem a boh.“ „Ja už v nič neverím,“ smutne povedal Charšan. „Časom, keď sa žiaľ otupí, vrátiš sa opäť k viere,“ upokojoval ho Zosimos. „Bohovia sú krutí a bezcitní, inak by nikdy nemohli dopustiť, aby sa to všetko stalo. Zahrávajú sa s nami ako s hračkami, asi ich teší naše utrpenie. Ako inak by sa mohli tak kruto zachovať voči čistej a nevinnnej duši, akou bola Laxmí. Vzali mi všetko čo som mal rád, nenávidím ich!“ Charšan zlostne zatal zuby. „Nerúhaj sa, Charšan, lebo privoláš na seba ich hnev,“ znepokojene sa ozval Virata. „Nebojím sa ich, nech zostúpia sem na zem, alebo mňa nech obdaria krídlami a ja vyletím za nimi do nebeských výšav, aby som sa im mohol postaviť a stretať ich za bezcitnosť, krutosť a nespravodlivosť, ktorá vládne svetu.“ Charšan zodvihol päste aj zrak k nebu, akoby odtiaľ očakával odpoveď. „Ach, Charšan, aj tak si nič nepochopil. Nič sa nedeje len tak. To, čomu teraz dávaš dôležitosť sa v božích očiach zdá byť malichernosťou. Človek si ničím nemôže byť istý, pretože nič netrvá večne a tobôž už nie ľudské šťastie, ktoré je tou

najkrehkejšou vecou v ľudskom živote. My však napriek nepriazni a krutým ranám osudu musíme mať odvahu a silu konať správne veci. Musíme konať podľa najlepších príkazov nášho rozumu a potom ponechať bohu, aby posúdil konečnú hodnotu našich činov. Veď život je len okamih, ktorého sa nechceme vzdať.“ „Život je všetko, čo máme. Počas života prežívame lásku a dobro, v živote spoznávame ľudí, ktorých milujeme a život nám prináša radosť. No bohovia nám asi závidia, a tak ku tomu všetkému dobrému nám pridali aj nenávisť, zlo a smrť, ktorá nám berie práve tých, ktorých najviac milujeme.“ Virata sklonil hlavu. Zlakol sa svojich rúhavých myšlienok, pretože v srdci dával svojmu priateľovi za pravdu. „Charšan, nezatrpkni, nech sa tvoja duša nenaplní nenávisťou. Vo svojom smútku znenávidíš celý svet aj samotný život. Ver mi, že raz sa so svojou Laxmí stretnieš. Teraz však ži! Musíš žiť, mať rád a tešiť sa zo života. Tvoj národ ťa potrebuje.“ Zosimos ho chytil za ruku a priateľsky ju stisol. „Ach, učiteľ, keby si okúsil žiaľ za stratenou láskou, za bytosťou, bez ktorej je tvoj život bezcenný a zbytočný, nehovoril by si takto,“ smutne odpovedal Charšan. „Ako môžeš vedieť, drahý Charšan, že som nikdy nezažil žiaľ zo stratenej lásky?“ Charšan aj s Viratom prekvapene pozreli na svojho učiteľa. „Nikdy ste sa ma ani raz neopýtali, prečo som vlastne odišiel z mojej vlasti a našiel si novú vlasť v takej vzdialenej krajine.“ „Vedeli sme, že si učenc, ktorý prešiel dlhú cestu a mnoho krajín hľadajúc múdrosť sveta,“ odpovedal Charšan. „Máš pravdu, avšak všetko sa to začalo inak. Ako veľmi mladý som slúžil v cisárskom paláci v Konstantinopole, kde môj otec zastával vysoký úrad. Cisár si veľmi vážil jeho služby a po čase som sa aj ja dostal do cisárovej blízkosti. Jedného dňa som na prechádzke v palácových záhradách zazrel to najkrajšie stvorenie, aké ke-

dy moje oči videli. Ako to už medzi mladými ľuďmi býva, zalúbili sme sa do seba na prvý pohľad. Stále častejšie sme vyhľadávali svoju spoločnosť, samozrejme, dobre ukrytí pred zvedavými pohľadmi. Po čase som už nemohol ani jesť ani spať, jediným mojím pokrmom bola láska. Sophia, tak sa moja láska volala, ma ľúbila rovnako, lenže našej láske stála v ceste veľká prekážka. Sophia bola dcérou samotného cisára a ja synom vidieckeho šľachtica. Napriek tomu som sníval o tom, že nám súčasné postavenie môjho otca pomôže získať cisárovo požehnanie. Jedného dňa však moja Sophia prišla na stretnutie uplakaná. Jej otec rozhodol, že sa vydá za bulharského cára, aby si takto urobil z hrozného nepriateľa mocného spojenca. Ešte v ten deň sme sa rozhodli utiecť. V prístave som našiel loď odchádzajúcu do Itálie a kapitánovi som zaplatil kopu zlata za mlčanlivosť a dve miesta v podpalubí. No náš plán sa nejako prezradil. Možno ma zradil ten kapitán alebo sa Sophia chcela rozlúčiť s priateľkou, neviem, a už to ani nikdy nezistím. No v nočnom tichu cisárskej záhrady nás prepadli strážne z paláca vedené Sophiinými bratmi. Mňa poranili na ramene, Sophiu mi vytrhli z rúk a odviedli. Ja som v zúrivej bezmocnosti zabil niekoľko vojakov a prebojoval sa zo záhrady. Niekoľko mesiacov som sa skrýval po kláštoroch, kde som nevyšlovne trpel. Zármatok a žiaľ mi pomáhali prekonať diela Platónove a iných učencov, ktorých bolo v kláštoroch dosť. Nakoniec mi otec napísal z našej usadlosti na Samu, že ho rozzúrený cisár okamžite degradoval a prepustil zo svojich služieb. Prosil ma, aby som odišiel z krajiny, pretože cisár a jeho synovia sa neuspokoja, kým ma nenájdu a nezabijú. Poslal mi peniaze a šaty, a tak som sa vybral na dlhú cestu. Zvyšok môjho príbehu už poznáte.“ Zosimov pohľad vyjadroval ten najhlbší smútok, ktorý aj po toľkých rokoch mal ešte vždy ničivú

silu. „A čo sa stalo so Sophiou?“ zvedavo sa opýtal Virata. „Neviem. Jediné, čo som sa dozvedel počas skrývania sa v kláštorech bolo, že aj ju zavreli do kláštora. Určite ju prinútili vydať sa za bulharského cára,“ smutne si vzdychol Zosimos. „Takže vieš, ako chutí strata milovanej osoby a aký to je pocit, keď si neúprosne uvedomíš, že už nikdy viac neuvidíš milovanú tvár,“ Charšan bolestne zaškrípal zubami. „Už nikdy sa nebudem môcť tešiť zo života, už nikdy neprežijem šťastie, už nikdy nebudem milovať. Len v jedno dúfam, že máš pravdu a ja sa raz skutočne opäť stretnem s mojou láskou. Nech sa tak stane čo najskôr,“ Charšan sa rýchlo postavil, akoby mu napadlo niečo, čo má ešte rýchlo urobiť. Na chvíľočku bol duchom neprítomný, potom sa spokojne usmial, oči mu blbli akoýmsi neznámym plameňom. „Virata, priprav svojich jazdcov, nepriateľ je blízko! O dva dni s ním vybojujeme rozhodujúci boj.“ Zosimos vstal a objal oboch svojich žiakov, akoby ich chcel uchrániť od všetkého zlého, čo ich čaká.

* * *

Ešte v ten istý deň skladali zajatci z veľkej chorasanskej armády sľub nad koránom pred zvedavými pohľadmi okolostojacich, že nikdy nepozdvihnú zbraň proti kanaudžskému maharadžovi Charšanovi II. a jeho ľudu. Dlhý rad nedočkavých vojakov postával pred jediným koránom, ktorý paradoxne so sebou priniesol pôvodca všetkého zla Said ibn Džahl. Mustafa aj Šaríf svoj sľub zložili medzi prvými, a teraz stáli pri svojom záchrancovi Mughalovi. Raz jeden, raz druhý ho s radosťou objímali. „Nikdy na teba nezabudneme. Neprejde jediný deň, aby sme si na teba nespomenuli a nepomodlili sa k bohu s prosbou, aby ťa obdaril zdravím a šťastím.“ Šaríf ho pobozkal na obidve líca a objal. „Mughal, tak ako povedal môj brat, nikdy nezabudneme na tvoju dobrotu a odvahu, s ktorou si nám a našim druhom zachránil život. Oddnes nemám jedného brata, ale dvoch. Ďakujem za všetko, brat môj.“ Mustafa ho objal, pobozkal na líca a čelo. Všetkým trom tiekli slzy dojatia, ktoré sa v ich spoločnom objatí miešali, akoby chceli spečatiť ich bratstvo. „Odovzdajte môj pozdrav vašim rodičom a povedzte môjmu dobrodincovi, vášmu otcovi, že mal pravdu. Dobro sa dobrom odpláca a mne bolo dopriate odplatiť sa za nezištné dobro rovnakou mincou.“ Rad, v ktorom čakali zajatí muži na prísahu sa zastavil a strhol sa krik. „Moje ústa nikdy nevyslovia takúto potupnú prísahu, to radšej nech ma obetujú svojej krvavej modle,“ kričal Alí ibn Rahím. Ostatní zajatci ho prosili, aby nerozhneval svojimi neuváženími slovami hrozného kráľa neveriacich, ktorého hnev môže v okamihu opäť vzbĺknúť a dopadnúť na ich hlavy. „Čo sa tu deje? Prečo nepokračujete? Ešte dnes musíte opustiť tábor!“ kričal Kalpan, ktorý dohliadal na odchod zajatcov. „Choď za svojím kráľom a povedz mu, aby dal príkaz obetovať šejka Alího ibn Rahíma. Pretože ten nikdy nepoškvrní touto zbabelou príisahou česť svojho rodu, to radšej zomrie!“ Alí sa zaťato postavil so založenými rukami. Do jeho tváre pokrytej riedkou, mladíckou bradou vystúpila červeň. „Ako viďm, ty veľmi túžiš po smrti. Tú za okamih zakúsiš, ak ihneď nevykonáš to, čo ostatní!“ okríkol ho Kalpan. „Mne strach nezaženieš! Choď a povedz svojmu kráľovi, čo mu odkazuje jeho osobný zajatec!“ bez strachu mu odpovedal Alí. Kanaudžskí vojaci začali šomrať nad bezočivosťou mladíka, ktorý pohŕda milosrdenstvom ich kráľa. „Zažiadalo sa mu stretnutia s našou Kálí,“ zaznel hlas z davu. Zajatci sa so strachom obzerali na rozzúrené tváre kanaudžských vojakov, ktoré neveštili nič dobré, a tak šejka Alího odtlačili od koránu a ďalej rýchlo skladali prísahu. S výdychom uľahčenia, že to už majú za sebou prechádzali k svojim druhom, ktorí postávali v skupinách. Pozerali na južné pahorky za-

liate poludňajším slnkom, za ktorými ich čakala vytúžená sloboda. Zo Zosimovho stanu vyšiel Charšan spolu s Viratom. Dav stíchol, keď videl prichádzať svojho kráľa a banaráske knieža. Zajatci v rade začali rýchlejšie a hlasnejšie skladať prísahu. Alí sa na nich zhnusene díval a dával im najavo svoje pohŕdanie. „Zabi ma, ale nikdy sa nebudem pred tebou plaziť a prosiť o život, ako títo tu,“ Alí nečakal, kým prehovorí kráľ a sám radšej prešiel do útoku, ukazujúc všetkým na obdiv svoju odvahu. „Pľuješ do ruky, ktorá ti daruje život a slobodu,“ pokojne mu odpovedal Charšan. „Pľujem do rúk, na ktorých je krv nevinných ľudí!“ vyštekol Alí a smelo sa díval do kráľových očí. „Povedz mi, ako by sa zachoval tvoj otec, ty, alebo ktokoľvek vo vašom kráľovstve na mojom mieste? Boli by ste oveľa krutejší a bezcitnejší. Vy ste svoju krutosť a bezcitnosť už dokázali mnohokrát. Každý z týchto ľudí by vedel o nej rozprávať,“ Charšan ukázal na všetkých ľuďoch okolo, ktorí mu hlasno dávali za pravdu. „Potreboval by si celý život, aby si mohol vypočúť všetky ich životné príbehy plné krutosti, nespravodlivosti a poníženia, ktoré im priniesli vojská sultána Mahmúda. Nič z toho, čo si tu videl by sa nestalo, keby ste nevtrhli do našej krajiny, v ktorej takí ako ty, alebo tvoj nebohy otec, vraždili ženy, deti a starcov bez najmenších výčitiek svedomia. Kradli, rabovali, znásilňovali, ničili naše mestá a nakoniec nás odviedli do otroctva. Ty mi chceš robiť výčitky svedomia? Nemáš na to najmenešie právo!“ kričal Charšan na Alího, ktorý teraz už nebol taký odvážny. Bol si vedomý toho, že kráľ neveriacich má pravdu. Zajatci sa triasli od strachu, že si to kráľ s ich prepustením na slobodu rozmyslí a so strachom na perách preklínali šialeného mladíka, ktorý sa svojou tvrdohlavosťou snažil opäť ich uvrhnúť do nešťastia. Okolostojaci kanaudžania spomínajúc na všetky hrôzy, ktoré im spôsobili nepriatelia s nenávisťou pozerali na mužov, ktorí patrili k tým, čo sa podieľali na všetkých ukrutnostiach a ktorých kráľ nakoniec oslobodil. „Zabil si môjho otca a ja som prisahal, že sa pomstím alebo umriem. Ak ma prepustiš, opäť sa budem pokúšať o tvoj život, kým jeden z nás bude nažive,“ chladne povedal Alí a dobre si uvedomoval, že to môžu byť posledné slová, ktoré vyslovil vo svojom pozemskom živote. „Choď, si voľný! Nemusíš skladať žiadne prísahy.“ „Ale, Charšan, veď on pôjde rovnno za Hassanom a vyradí mu všetko o našom vojsku,“ protestoval Virata. „Choď za Hassanom, takisto tam môžu ísť všetci tí, ktorí budú chcieť.“ Ľudia s prekvapením pozerali na kráľa. „Ale upozorňujem ťa aj všetkých ostatných, ak sa nabudúce stretne v boji, už žiadne ďalšie zľutovanie z mojej strany nečakajte! V tejto bitke sa totiž žiadni zajatci brať nebudú.“ Prepustení muži si rýchlo balili veci a väčšina sa pobrala smerom na juh, ďaleko od boja a zabíjania v bitke, ktorá sa chystala. Niekoľko mužov sa pridalo k Alímu. Keď odchádzali, Charšan ich zastavil. Za ohlávku viedol koňa. „Tvojho otca som zabil v čestnom súboji bez nenávisti, jednoducho preto, že vo vojne to tak chodí. Muži bojujú a umierajú. Ani k tebe necítim nenávisť. U nás si vážime čestného nepriateľa. Viem, že si sa ako jediný vzoprel Saidovi a nezúčastnil na tom všetkom,“ Charšan sa zadíval na Alího, ktorý sklopil oči. „Správny muž aj pomstu vykoná čestne, tvárou v tvár nepriateľovi,“ pošecky vyslovil Alí. „Na znak mojej úcty, prijmi odo mňa tohto koňa. Na sedle je pripevnená aj tvoja zbraň.“ Charšan ukázal na Alího veľkú šablú visiacu na sedle, ktorá patrila jeho otcovi. Alí jemne prešiel prstami po zbrani, od ktorej sa odrážal slnečný svit. „Nemysli si, že keď príjmem tvoj dar, upustím od svojej prísahy. Navždy zostaneme nepriateľmi,“ chladne mu povedal Alí. „To mi ani nepadlo. Keď sa nabudúce stretneme v súboji, bude to súboj na život a na smrť.“ „Nech

je tak.“ Alí mu podal ruku, aby takto spečatili svoju dohodu.

* * *

„Je pár dní pred bitkou a vy mi poviete, že ste sa rozhodli pre svadbu! Ako mám teraz tak rýchlo zariadiť všetko potrebné?“ Sunil rozčúlene pobehoval po stane. Keď sa díval na Mughala a Basanti a videl ich šťastie, srdce mu ale prekypovalo radosťou. „Otecko, veď my nechceme žiadnu veľkú svadbu. Stačí, keď príde pár priateľov a všetko odbavíme v skromnosti,“ upokojovala ho Basanti. „Ako si to predstavuješ, že svadbu svojej jedinej dcéry odbavím len tak? To teda nie! O tejto svadbe bude hovoriť celý tábor!“ pyšne kričal Sunil a nervózne si vykrúcal fúzy. Mughal sa spokojne usmieval. Veľmi dobre poznal svojho priateľa, aby rozoznal, kedy sa skutočne hnevá. „A ty sa nesmie! So všetkým mi budeš musieť pomôcť! Zrazu sa rozhodnú pre svadbu... Čo ste robili doteraz? Veď ja som už dávno vedel, že vy dvaja patríte k sebe,“ Sunil si kľakol k nim a oboch ich vrúcne objal. „Urobili ste mi veľkú radosť,“ dojata zašepkal. „No, ale teraz poďme všetci do roboty. Ty, dcérka, zájdi za priateľkami, nech ti pomôžu pripraviť jedlá a ty, Mughal, zoženieš hudbu a spevákov. Ja pôjdem zohnať všetko ostatné. Zajtra bude svadba, na ktorú sa bude ešte dlho spomínať.“ Skoro ráno prišli rozjarené ženy pomáhať Basanti. Šli s ňou k potoku. Keď sa okúpala, obliekli ju do červeného sári, ktoré bolo jej svadobným rúchom. V jeho bohatých, ťažkých záhyboch vyzerala nádhérne. Potom jej podmaľovali oči khólom, čo ešte viac zvýraznilo jej krásu. Svadobní hostia sa zhromaždili pred Sunilovým stanom, prišli všetci jeho priatelia a známi. Zo stanu vyšli novomanželia oblečení v pestrých svadobných šatách, ovešaní šperkami. Basanti mala na hlave čelenku z korálikov, jej sári bolo vyšívané striebrom a zlatom. Na krku mala zlatú retiazku s veľkým príveskom slonieho Boha Ganéšu, ktorý prináša šťastie. Mughal si namiesto tmavej uniformy obliekol pestrý hodváb. Oboch privítal potlesk a šťastné výkriky. Keď kňaz odbavil všetky potrebné modlitby, prišla veľká chvíľa pre Sunila. Podíšľ k nim a obom vložil do úst sladký kansar a so slovami, aby aj ich manželstvo bolo takéto sladké, spečatil celý svadobný obrad. Novomanželia sa rozpačito usmievali, akoby nemohli svojmu šťastiu uveriť. Trochu strnulo sedeli vedľa seba a okolo nich sa tlačili hostia. „Aký pekný pár!“ vraveli všetci a privolávali na mladomanželov požehnania. Medzi svadobčanmi to zrazu zašumelo. „Ide náš kráľ,“ vykričlo jedno z detí. Pomedzi ukláňajúci sa zástup prichádzal Charšan a spokojne sa usmieval. „Áno, ide váš kráľ. Prichádza, aby sa spoločne s vami tešil z vášho šťastia. Prijmete ho?“ „Pane, takú česť si ani nezaslúžime,“ Mughal sa hodil pred svojho kráľa na kolená a Basanti, zmätená príchodom kráľa, ho chcela nasledovať, no kráľ jej v tom zabránil. „Nevesta – a má vo svoj svadobný deň pred niekým kľačať? Nikdy, to ja musím pokľaknúť pred tvojou krásou,“ Charšan zdvihol Mughala, uklonil sa a jemne pobozkal nevestinu ruku. Svadobčania, ktorých sa nahrnulo požehnanie sa šťastne smiali a tešili, že ich kráľ je taký dobrý a nikdy sa nepovyšuje nad svoj ľud, ale spoločne s ním znáša dobré i zlé. Charšan sa obrátil k svojim mužom, ktorí niesli desiatky košov. „Toto je zopár darov pre vás a nejaké jedlo a pitie pre hostí,“ Charšana trochu zamrazilo, keď uvidel, ako muži vyberajú z košov desiatky zapečatených Rádžerových džbánov, ktoré mu pripomenuli všetky tie hrôzy. Pred očami opäť uvidel meravú tvár Laxmi a po chrbte mu prešiel nepríjemný mráz. „Aspoň dnes poslúžia na dobrú vec,“ pomyslel si Charšan. Hudba veselo hrala a ľudia tancovali okolo veľkého ohňa, ktorý osvetľoval ich od tanca a vína rozpálené tváre. Kráľ s radosťou tleskal do rytmu hudby. Obrátil sa k Sunilovi: „Priateľu, pri-

pravil si skvelú svadobnú hostinu, nech ti ju navždy pripomína tento dar.“ Charšan si odopál svoj kindžal vykladaný drahými kameňmi a vložil ho do Sunilových rúk. „Pane, ale to nemôžem prijať.“ „Chceš odmietnuť môj dar?“ „To nie, ale...“ „Žiadne ale nechcem počuť. Prijmi ho na znak môjho priateľstva.“ Charšan sa spokojne díval na dojatého Sunila. „Nech nám zaspieva Góhil,“ ozval sa niekto z hostí. Všetci sa k nemu pridali a vyvolávali meno speváka. Spomedzi hostí sa predieral mladý, sotva pätnásťročný chlapec. V ruke si niesol dlhú sitaru. Sadol si doprostred, blízko k ohňu, aby ho mohli všetci vidieť. O chvíľu sa táborom niesol jeho príjemný hlas.

*Oj, raduj sa ľud kanaudžský.
Charšan Veľký vrátil sa medzi nás.
Jeho prasyn od víťazstva k víťazstvu
vedie národ náš.*

*Nepriateľ sa trasie strachom,
keď začuje mena jeho zvuk.
Vyviedol nás z potupného otroctva
a okovy sňal z našich biednych rúk.
Slobodu a brdosť opäť vrátil nám
a ľud svoj zbavil poroby
a nekonečných múk.*

*Tam, pri Merve, zaznel spev
bojových trúb,
pyšný Umar vedie nepriateľskú vlnu,
ktorá zbltnúť nás má každú chvíľu.
Jeho mocná pravica ničí
nepriateľské rady,
rozmetá ich ako božský šiva.
Vedie naše voje do víťazného konca
až pyšná blava vezírova
kotúla sa v blate.
Naše brozné sarissy zalesknú sa
vo víťaznej sláve.*

*Dolinami Chorasanu
šíril sa krvi pach
a znel hukot našich štítov víťazných.
Charšanovi muži pejú piesne víťazné
a pyšný nepriateľ porazený,
leží pri nobách našich.*

Keď doznela Góhilova pieseň, ľudia na chvíľu ostali ticho. Boli prekvapení, pretože im Góhil namiesto veselej svadobnej piesne zaspieval oslavnú pieseň na kráľa, ktorú dovtedy nikto nepočul. Charšanovi sa v očiach zaleskli slzy. „Poď sem, chlapče. Tú pieseň si zložil ty?“ „Áno, najvznešenejší kráľ. Dúfam, že som ťa svojím nedokonalým umením neurazil?“ Góhil prestrašene padol pred kráľom na kolená. „Raz z teba vyrastie veľký umelec, ktorého si všetci budú vážiť za to, ako vie rozdávať ľuďom krásu. Tu máš niečo odo mňa na pamiatku,“ Charšan si odopol z ruky hrubý náramok zo zlata a pripol ho na mladíkovu útlú ruku. „Neboj sa, ešte do neho dorastieš,“ poznamenal vedľa sediaci Virata, keď videl, aký mu je náramok veľký. Všetci hostia, vrátane Góhila a kráľa, sa rozosmiali.

* * *

Unavení a zaprášení Hassanovi vojaci sa po dlhých, denných pochodoch umývali v malom potoku pred večernou modlitbou. Celodenný oddych im urobil dobre. Slnko stálo nízko nad obzorom a po krajine sa rozlievalo akési zvláštne, červenkasté svetlo. Muži sa tlačili pri potoku, narýchlo vykonali rituálnu očistu a uvoľnili miesto ďalším. Stotisíc vojakov Hassanovej armády sa pripravovalo na zajtrajšiu bitku. Tváre mužov boli napäté v očakávaní stretnutia s nepriateľom, o ktorom išli hrôzostrašné zvesti. Tí, ktorí prežili z veľkej chorasanskej armády, rozprávali o hrozných zbraňoch neveriacich. Vedie ich ten prekliaty posol z pekla, Anjel smrti, a toho vraj chráni samotný diabol. Údajne každý muž, ktorý sa s ním stretol v boji, nemal ani tú najmenšiu šancu a bol za malú chvíľku poslaný na druhý svet. Muži, ktorí sa zúčastnili bitky a mohli sa priblížiť Anjelovi smrti, prisahali, že ten muž šíri za sebou pach pekel-

nej síry. Vraj mu jeho koňa daroval samotný diabol, ktorý ho na každom kroku chráni, aby sa ho nedotkol meč ani šíp. Mnoho mužov Hassanovej armády živilo v sebe tieto historky a mali pred zajtrajškom obavy. O to vrúcnejšie sa modlili k bohu a prosili o ochranu. Predstúpil pred nich imám, boží muž, ktorý vykonal svätú púť do Mekky už trikrát a korán poznal naspamäť. Imám kráľovského paláca v Ghazne Ismail íbn Mohamed začal prednášať súru El Feth – Víťazstvo. Vo vetre mu povievala dlhá, šedivá brada. Z jasných, jastrabích očí šľahali blesky, ktoré mužom mali dodať odvahu a presvedčenie, že boh je na ich strane a nedovolí, aby sa im stalo niečo zlé. Mocným hlasom oznamoval zhromaždeným mužom, že sú im odpustené hriechy, ktoré spáchali pred vstupom do vojska a že im budú odpustené aj tie, ktoré spáchajú ako vojaci. Sľúbil, že sa im dostane milosti božej a že budú pod vedením princa Hassana len a len víťaziť. Potom sa svojej armáde prihovril samotný Hassan. „Zajtra, ešte pred východom slnka vyrazíme do boja proti neveriacim. Je na nás, aby sme zmyli potupu porážok a aby sme ich naším víťazstvom navždy vymazali z pamätí pravoverných. Zajtra to bude ťažký boj, to nezakrývam. Proti nám sa postavia muži, ktorí nemajú s protivníkmi zľutovanie. No my sa ich nezľakneme!“ Hassan sa s plamenným pohľadom díval do tvári svojich mužov akoby čakal, že mu to potvrdia. No muži boli ticho. „Nežiadame zľutovanie, pretože ani my ho nebudeme mať pre nepriateľov. S božou pomocou zvíťazíme a navždy skončujeme so vzbúrenými otrokmi, aj s ich kráľom. Prisahám pred vami, že zajtra zahynie mojou rukou!“ Hassan sa nechal uniesť vlastnými slovami a zabudol na svoj sľub otcovi, že sa bude držať vzadu. No nelutoval to, keď videl, s akým nadšením to jeho muži prijali. Radostne znova a znova prevolávali na slávu svojmu princovi. Celá krajina znela jeho menom vyslovovaným zo stoviek tisícov hrdiel. Princ zišiel z dreveného podstavca, z ktorého hovoril a ponáhľal sa do svojho stanu, kde ho čakal nečakaný hosť. Zavítal k nemu len pred chvíľou z miesta, odkiaľ sa nevracia. „Buď pozdravený, spravodlivý a milosrdný boh. Buď pochválený, Mohamed, pravý prorok boží,“ hlboko sa poklonil Alí íbn Rahím, keď ho uviedli do princovho stanu. „Odpusť, že som ťa nechal čakať, ale iste chápeš, že som musel pred bitkou prehovoriť k mužom,“ Hassan ho chladne objal. „Posaď sa a rozprávaj. Tak ty si sa dostal zo zajatia otrokov?“ „Áno, pane. Ale nebola to moja zásluha, prepustil nás samotný kráľ.“

„Chceš povedať, kráľ otrokov. Ale prečo vás ten kráľ otrokov prepustil?“ Hassan si nechal priniesť mäťový čaj, z ktorého hlasno sľkal. Posunkom Alímu naznačil, aby sa nedal rušiť a začal rozprávať. „Vznešený princ, potom, čo nejaký Said íbn Džahl, ktorý sa preukázal sultánovou pečatou chcel nechať podlo otráviť kráľa neveriacich. No bol to babrák a nakoniec otrávil so svojimi spoločníkmi z radov neveriacich len kráľovu ženu, ktorá čakala dieťa. Kráľ takmer zošalel a začal kruto úradowať s viníkmi. Do plánov boli zapletení aj naši muži, a tak dal niektorých obetovať ich hnusnej modle.“ „Ó, Alah, ako si sa mohol na to dívať a nestrestať neveriacich psov?“ prerušil ho Hassan. „Potom sa jeho samotný ľud prihovril u kráľa a prosil za naše životy, a tak nás kráľ prepustil. Muži však museli odprisahať, že proti nemu už nikdy nepozdvihnú zbraň, čo som ja však odmietol. No kráľ mi dal aj tak slobodu, aby sme sa zajtra mohli stretnúť v súboji na život a na smrť,“ Alí si sťažka vydýchol. Bol rád, že to rozprávanie má už za sebou. „Takže sme stratili nášho najlepšieho agenta Saida. Z toho otec nebude mať veľkú radosť!“ Hassan si zamyslene šúchal bradu pri predstave otcovho hnevu. „Pane, snád mi nechceš povedať, že ten podvodník bez kúska cti konal na sultánov príkaz?“ rozhorčoval

sa Alí. „Ten muž bol hodný celého pluku takých, ako ty!“ zlostne vyprskol Hassan. „To neviem, ale jedno viem určite, bol to podliak, ktorý sa namiesto čestného boja uchýlil k zločinu a ty, princ, pre takého človeka urážaš mňa, potomka jedného z najstarších rodov v Chorasane, ktorého česť nebola nikdy poškvrnená!“ Alí zlostne položil pohár, až čaj vyšplechol na strieborný podnos. „No veď sa hneď neurážaj, všetky tie správy ma tak rozčúlili, že ani neviem, čo hovorím.“ Alí vedel, že princ svoje ospravedlnenie nemyslí vážne. Nadalej prudko dýchal a nenávisťne pozeral do Hassanovej vlčej tváre. „Svoj hnev si nechaj pre nepriateľa,“ usmial sa Hassan, aby tak upokojil svojho hosta. „Zajtra sa stretnem s kanaudžským kráľom Charšanom v boji a ak umriem, aspoň to bude rukou čestného človeka,“ povedal Alí a prudko sa postavil. Celý podnos sa s hrmotom zviesol z malého stolíka na drahý koberec. „Iba ak ti k tomu dám príležitosť, pretože najprv sa s ním stretnem ja, aby som pomstil smrť svojho brata. Takže sa upokoj, chlapče,“ Hassan na neho upieral rovnako nenávisťný pohľad. Jedno bolo isté, títo dvaja priateľmi nikdy nebudú. „Ja som pokojný, pre-

tože viem, že mi ten súboj nebude odpretý,“ Alí sa mierne uklonil a ironicky sa na princa usmial. Hassan zúrila. Ten sopliak mu práve povedal, že zajtra padne rukou kráľa otrokov! „Ibrahím, odveď tohto mladíka ku koniarom! Zajtra sa mi bude v bezpečí tylu starať o kone!“ Hassan zlostne skríkol na jedného zo svojich sluhov, ktorý vyviedol Alího z princovho stanu. Vo chvíli si zo šejka Alího íbn Rahíma urobil obyčajného sluhu. Alí škripal zubami, ale nezoštávalo mu nič iné, ako poslúchnuť.

* * *

Kamenistá, suchá krajina pred táborom bola rovná ako doska stola. Vzadu na horizonte sa črtali tmavé vrcholky Sulejman-ských hôr. Krajina bola teraz prikrytá tmavou nocou, ktorou sa niesli hlasy vojakov a erdžanie koní. Charšan stál so svojimi mužmi, všetci boli pripravení na boj. Niekde pred sebou tušili nepriateľa. Každú chvíľu noc redla a o slovo sa hlásil nový deň. Emranovi zvedli priniesli správu, že sa Hassanove vojsko blíži a každú chvíľu zaujme bojové postavenie. Aj bez týchto správ si muži všimli príchod nepriateľa. Dunenie kopýt a rinčanie zbraní sto tisícovej armády sa nedalo skryť. V radoch Charšanovho

vojska to vyvolalo nervózne mrmlanie. Muži si navzájom dodávali odvahu, potriasali svojimi sarissami, hroziac sa nepriateľovi. Hassan chcel prekvapujúco zaútočiť v noci. Keď videl, že jeho plán bol odhalený a nepriateľ je pripravený na boj, vedel, že definitívne stratil moment prekvapenia. Zostal so svojimi mužmi stáť v bezpečnej vzdialenosti od kanaudžskej armády. Obe strany museli chtiac, nechtiac čakať na východ slnka. Nikto nechcel riskovať boj v noci, ktorý nevyhovoval ani jednej strane. Dôvod bol jednoduchý – pri takej mase vojakov by v tme mohol nastať zmätok, v ktorom by zabíjal druh druhá, považujúc ho za nepriateľa. Charšan zhlboka dýchal chladný, nočný vzduch a pozoroval náladu vo svojich radoch. „Tak čo, dnes by sa nám zišla naša Zinta, aby nám povedala, ako to dopadne,“ prihovril sa mu Virata. „To máš teda pravdu. Veštcí, ktorých som si pozval, mi predpovedali veľké víťazstvo, slávu a moc. Som si istý, že ak by som nešetril zlatom, určite by mi predpovedali aj podrobenie si celého sveta.“ Obaja sa na tom smutne pousmiali. „Musíme to zvládnuť aj bez veštíeb, pretože dnes sa rozhodne o všetkom.“ Charšan vzal faklu a pred-

stúpil pred mužov. Bucefalos nervózne fíkal a strihal ušami ako vždy, keď cítil blížiaci sa boj. Svetlo z fakle osvetľovalo kráľovu tvár, z ktorej muži mohli čítať neochvejnú odvalu. „Dnes nebudem dlho hovoriť, pretože všetci dobre viete, o čo nám v tomto boji ide. Obráťte svoj zrak a pozrite sa za seba,“ Charšan zmĺkol a dal mužom možnosť obzrieť sa. V nastávajúcom brieždení v diaľke za sebou uvideli týčiace sa stany tábora, kde zanechali svoje rodiny. „Nemusím vám pripomínať, že ak zaváhame, Hassan sa s tými, ktorých sme zanechali v tábore, kruto vysporiada. Dnes nebudeme mať na nepriateľa pripravenú žiadnu leš, ktorou by sme ho prekvapili. Dnes sa môžeme spoliehať len našu odvalu a česť. V tomto boji sa zajatci brať nebudú, a to ani na jednej strane. Tak sa na to pripravte, záleží na každom mužovi! Ak čo len jeden z nás zaváha a bude sa snažiť zachrániť si život útekem, môže to znamenať koniec pre celú našu armádu. Skutok jedného môže ovplyvniť konanie tisícov. Myslíte na to a bojujte do posledného dychu, do poslednej kvapky krvi, pretože dnes bojujeme o prežitie nášho národa. Budme silní, budme odvážni, budme neochvejní!“ Charšanov hlas burácal po celej planine. Muži hromovo prevolávali na slávu svojmu kráľovi a ich bojový pokrik privítal prvé ranné lúče. Charšan sa postavil vedľa Viratu, podali si ruky a objali sa. „Nepripomína ti to niečo?“ spýtal sa Charšan. „Myslíš na bitku pri Agre? Dnes sa žiadna Agra opakovať nebude,“ Virata sa odhodlane pozeral do priateľovej tváre. „To nikdy nepripustím. Sú tvoji chlapci pripravení na to, že povedú náš útok?“ „Áno, kráľ môj. A sú na to patrične hrdí.“ Charšan sa ešte naposledy rozhladol po krajine, uprel zrak na horizont, odkiaľ vykúkal okraj veľkého, oranžového slnka. Postavil sa v strmeňoch a dal príkaz na útok. Ako dve príbojové vlny sa oproti sebe rozbehli ohromné armády. Ich bojový pokrik sa miešal a chvíľami znel ako jediný mohutný rev boha vojny, ktorý sa s radosťou chystá na veľké divadlo. Kanaudžská pechota bežala s napriamenými sarissami, ktoré pri behu chvením vydávali vysoký, zunivý zvuk. Masy sa s rachotom zrazili a na oboch stranách padli prví muži. Kone a ľudia divo revali, kov narážal na kov, telo na telo. Sarissy divo bodali, no Hassanovi muži neustupovali a zúrivo odrážali útoky. Snažili sa priblížiť k nepriateľom na takú vzdialenosť, aby im znemožnili využívanie výhody ich zbraní. Tak, ako to vo vojnách vždy chodí, krv sa štedro liala a mŕtvych pribúdalo. Charšan so svojím Bucefalom so šílenou odvahou skákal do najväčšej mäteže, kde svojim bojovníkom dodával silu. Znovu a znovu sa z radov nepriateľov vyberali odvážni muži, ktorí sa rozhodli získať nehynúcu slávu za zabitie Anjela smrti. Už v sultánovej ríši sa o ňom rozprávali rozprávky a matky ním strašili neposlušné deti. Mladí muži s odvahou umierali pod rukou kráľa, no ich počet sa stále nezmenšoval. Kalpan veliaci kráľovej elitnej garde mal čo robiť, aby stíhal chrániť chrbát svojmu veliteľovi. Napriek odvahe oboch armád ani jedna strana nemala navrch a muži umierali na oboch stranách. Prvou veľkou stratou v kanaudžských radoch bola smrť generála Harisha. Tento obor so svojou strašnou bojovou sekerou zabudol na opatrnosť a prerúbal sa až príliš hlboko do radov nepriateľa. Kým mu prišli jeho vojaci na pomoc, ležal na zemi s množstvom šípov zapichnutých v tele. Jeden z nich mu preťal tepnu na krku – o chvíľu vykrvácal. Jeho muži však nedovolili nepriateľom, aby sa zmocnili jeho tela a svojho veliteľa odniesli do tylu. Charšan, aby nedovolil mužom stratiť odvalu, vyrazil presne na to isté miesto, kde padol Harish. Vojaci, ktorým sa ho podarilo zabiť sa ešte nestačili tešiť zo svojho malého víťazstva nad obrom s hroznou sekerou, keď ich kráľ so svojimi mužmi poslal do podsvetia za Harishom. Charšan už nedbal

na nebezpečenstvo, aj keď proti nemu vyrážali noví a noví bojovníci. Bojoval, a jeho neochvejná pravica neustala ani na chvíľu. V jednom z mnohých súbojov bojoval proti mladému šejkovi Khalebovi ibn Idríss, ktorého rod odvodzoval svoj pôvod od samotného proroka. Jeho brnenie bolo celé pozlátené, rovnako ako štít. Tento muž v rannom slnku svietil ako bojujúci boží anjel. Charšan si mohutným Bucefalom razil cestu k ustupujúcemu Khalebovi, ktorému kábulská armáda chránila chrbát. Kráľovi elitní Gréci neohrozene tlačili na Khalebových mužov. Boj bol krutý rovnako ako straty na oboch stranách. Charšan tvrdo dorážal na Khaleba, ten mierne ustupoval. Popri kráľovi niekoľkokrát presvišťali šípy, čo si však v zápale boja vôbec nevšímal. Pri ojedinelom Khalebovom útoku Charšan zdvihol svoj okrúhly štít proti meču nepriateľa príliš vysoko a pod ľavým podpazuším pocítil pálčivú bolesť. Stihol ešte odraziť útok a zasadiť protivníkovi smrteľnú ranu, keď mu svoj meč vrazil do nechráneného hrdla. Kalpan, Virata a veľa mužov videlo, čo sa stalo. Kalpan mu chcel pomôcť, avšak kráľ to odmietol, aby mužom ukázal, že to nie je nič vážne. Nechal z hrdého šejka Khaleba ibn Idríssa, pána Kábulu, stiahnuť jeho nádherné brnenie a zlatý štít, ktorý napriek bolesti niesol vysoko zdvihnutý, aby to mohli vidieť všetci. Až potom sa stiahol za bojujúce šíky, kde mu hneď priviedli doktora. Tomu sa pri pohľade na šíp, trčiaci z kráľovej hrude, roztriasli ruky. Našťastie prišiel aj Zosimos a pozorne si prezrel ranu. Charšan si všimol jeho výraz, ktorý prezrádzal, že to bude vážne. „Šíp sa dostal do nebezpečnej blízkosti srdca. Ranu musím rozrezať, šíp opatrne vybrať, ranu zašiť, obviazať a modliť sa, aby to všetko dobre dopadlo. Kráľ môj, musíme sa okamžite vrátiť do tábora.“ „Chceš tým povedať, že dnes už do boja nezasiahnem?“ zastenal bledý Charšan. „Teraz ma dobre počúvaj. Ak ti ten šíp nevytiahnem, nastanú veľké problémy. Už takto to bude ťažký zákrok, po ktorom budeš musieť aspoň dva mesiace ležať, aby sa rana neotvorila a ty si sa mohol uzdraviť.“ Za kráľom docválal Viratov posol. „Pane, naše rady ustupujú!“ dívajúc sa do zeme predniesol posol zlú správu. „Ako to, že ustupujú?“ skríkol Charšan a tvár sa mu skrivila bolesťou. „Pane, naši muži si myslia, že si mŕtvy, a tak...“ posol nedokončil vetu. „A tak čo? Nemajú generálov a veliteľov?“ syčal pomedzi bolesťou zataté zuby Charšan. „Choď a povedz im, že mi nič nie je, že to bolo len ľahké zranenie.“ „Ale pane,“ zaprotestoval posol vidiac šíp pod kráľovým podpazuším. „Choď už a povedz mužom, že sa ich kráľ o chvíľu vráti!“ prísne prikázal Charšan. Posol odcválal a kráľ sa sťažka posadil, pričom mu pomohol Zosimos. „Syn môj, ak to urobíš, zomrieš,“ smutne ho upozornil Zosimos vediac, že to aj tak nemá zmysel a jeho žiak sa už rozhodol. „Smrť nie je to najhoršie, čo môže postretnúť muž. Sú aj horšie veci. Stratiť česť, odvalu, dobro, porušiť svoje slovo, to sú veci, z ktorých mám väčší strach. Tak si ma to učil.“ „Nerob to! Oni to môžu dokázať aj bez teba. Jeden muž, aj keď je veľkým bojovníkom a vládcom, nedokáže robiť zázraky. Ak majú vybojovať víťazstvo, vybojujú ho aj bez teba!“ dohovárал mu Zosimos. „Nehovoríš dobre, učiteľ. Jeden muž, aj obyčajný vojak, môže svojou odvahou strhnúť celú armádu. Či si nepočul posla? Moji muži ma potrebujú a ja idem za nimi. Veď ak prehráme bitku, načo mi bude záchrana, keď celý náš národ zahynie!“ Charšan vykrikol od bolesti, keď Zosimos zlomil šíp v rane, aby z nej vôbec netrčal. Na čelo mu vystúpili studené krapaje potu. Zosimos vytiahol zo svojho veľkého mešča malý vačok s liečivými bylinami, ktoré pomrval v dlaniach a vložil do Charšanových úst. „To ti pomôže potlačiť bolesť,“ Zosimos mu otreľ spotené čelo a tvár. Dal mu napiť vína. Pohladil ho ako milujúci otec, obviazal mu ranu, pomohol

navliecť brnenie a vysadil ho na Bucefala. V Hassanovej armáde sa ako požiar šírila správa o smrti kráľa neveriacich. Muži radostne kričali a s novou silou sa púšťali do nepriateľa. „Ako sa to stalo? Kto bol ten odvážny muž, čo nás zbavil toho posla pekiel?“ netrepežlivo sa pypytoval Hassan. „Muži hovorili, že vraj šíp, ktorý ho zasiahol, ako keby priletel rovno z neba,“ so šťastným úsmevom vychrlil zo seba posol. „Z neba, no toto! Nech je pochválený všemohúci boh a jeho prorok Mohamed. Skoncuje s otrokmi!“ vykrikol Hassan tak, aby ho počuli jeho velitelia a dal príkaz na útok všetkým svojim mužom aj osobnej strážii. Všetci sa vydali do boja, ktorý už pokladali za vyhratý. Charšan pomaly kráčal s Bucefalom. Slnko príjemne hrialo a keby okolo nezúrila hrôza boja, rád by si oddýchol a pospal niekde pod stromom. Možno by sa mu prisnila jeho milovaná Laxmí. Bol slabý a ospalý. „To budú asi tie Zosimove bylinky,“ pomyslel si. Okolo neho prebehol jeden z jeho mužov, ktorý ho vytrhol zo snenia. Ďalší sa so zástavou v ruke rútil oproti nemu, za ním sa vydal celý oddiel. Muž sa neobzeral na mužov, ktorí ho nasledovali v panickom úteku. Potkýnal sa, ako sa mu zástava plietla pod nohy, no tvrdý výcvik mu nedovolil ju odhodiť. Charšan popohľol Bucefala a schytil muža za odev. „Kam bežíš, nepriateľ je tamto!“ prísne ho okríkol a otočil smerom, kde sa bojovalo. Muž so zástavou sa vystrašene díval na svojho kráľa. Ostatní muži, ktorí ho nasledovali, tiež zastali a z bezpečnej vzdialenosti sledovali zástavníka, ktorého zastavil samotný kráľ. „Ako sa voláš, zbabelec?“ kričal Charšan. „Ardžun, vznešený kráľ, odpusť mi a nezabíjaj ma,“ plakal muž. „Chceš si zachrániť život?“ „Áno pane, zachráň ma,“ prosil Ardžun. „Tak vezmi zbraň a vráť sa do boja! Jediný, kto ti môže zachrániť život, si ty sám. Nikto iný nám nepomôže! Víťazstvo musíme vy dobyť my sami!“ Charšan kričal tak, aby to počuli aj tí, ktorí ich z diaľky bojazlivo pozorovali. „Máš rodinu?“ Muž bojazlivo prikývol. „Aj deti?“ „Štyri, pane. Všetko chlapci,“ pyšne sa chválil Ardžun. „Tak vezmi všetku svoju odvalu a vráť sa do boja, lebo ináč všetci zahynieme. Ty, ja, tvoja žena aj tvoji synovia, všetci, celý náš národ!“ Ardžun sa zbožne díval na kráľa, schytil jeho ruku a vrúcne ju pobozkal. Odhodlane vytiahol meč a chcel sa vrhnúť do boja. „Počkaj, tú vlajku budem potrebovať,“ zastavil ho kráľ. Charšan videl, ako sa oddeľujú ďalšie hlúčky jeho mužov na ústup pred Hassanovými posilami. Vzal zástavu a Bucefala popchol do rýchleho cvalu. Zástava sa trepotala vo vetre a Charšan sa s divým, bojovým pokrikom rútil do boja. Zrazu Bucefala prudko zastavil. Ten sa vzopál na zadné a zaerdžal. Ako keby sa boj na chvíľu zastavil, všetci sa pozerali na jazdca v zlatom brnení na vzopätom, mohutnom žrebcovi, nad ktorým sa trepotala zástava ríše Kanaudž. Muži s ohromným, radostným pokrikom privítali svojho kráľa. Hassanovi muži zostali v nemom úžase, ako keby pred sebou videli ducha. Boj sa opäť naplno rozbehol, ale teraz sa Charšanova armáda akoby napila živej vody. Zatlačili nepriateľa a aj tí muži, ktorí sa snažili utiecť sa vracali späť do boja. Charšan vedel, že musí konať rýchlo. Aj keď mu Zosimove bylinky pomohli od najväčších bolestí, cítil, že mu sily ubúdajú. Kalpan a jeho muži od šťastia kričali, keď videli kráľa opäť po svojom boku. „Ako to vyzerá, Kalpan?“ spýtal sa bledý Charšan. „Teraz už dobre. Virata drží so svojimi mužmi stred proti Hassanovi a jeho najlepším mužom, z jeho jazdcov zostala možno polovica. Na krídlach bojuje naša pechota, muži robia čo môžu.“ Kalpan, ktorého tvár bola pofíkaná krvou nepriateľa, sa aj pri týchto vážnych správach musel šťastne usmievať na svojho kráľa, ktorého mal opäť pri sebe. „Ak chceme poraziť draka, treba mu zoťat hlavnú hlavu,“ kráľ nahlas rozmýšľal. „Priprav mi stotinu mojich chlap-

cov, ty to tu musíš zatiaľ udržať bez nás.“ „To zvládneme, ale čo zamýšľaš, pane?“ „Prišiel čas zmerať si sily s Hassanom.“ O chvíľu sa už Charšan na čele stotiny rútil priamo na stred, kde videl Hassana, obkoleseného silnou osobnou strážou. Virata sa s radosťou pozeral na svojho priateľa, ako vedie svoj oddiel v pozícii klina, ktorý mal zničujúco vraziť medzi nepriateľov. Na čele cválal Charšan, prikrčený na svojom Bucefalovi. Keď vnikli do Hassanových najlepších oddielov, rozpútali hotové peklo na zemi. So šílenou odvahou sa vrhali do súbojov, ktoré proti zaskočenému nepriateľovi ľahko vyhrávali. Virata a jeho muži sa povzbudení kráľovým príkladom pridali do útoku, a takto oddiel za oddielom, muž za mužom nasledovali príklad toho druhého, až sa kanaudžský útok rozvinul po celom bojisku. Hassanova armáda začala ustupovať. Charšan sa prebíjal k Hassanovi. Ten na chvíľu zaváhal, ale česť mu kázala postaviť sa protivníkovi. Už stáli oproti sebe. „Konečne ťa pomstím, Umar!“ vykrikol Hassan a vrhol sa na Charšana. Ich meče sa zakliesnili tak, že ich tváre boli blízko seba. „Keby som sa ti mal ja pomstiť za všetkých, musel by som ťa zabiť aspoň tisíckrát, no aj to by bolo málo!“ zasípel Charšan. Ruka, v ktorej držal štít ochabovala od zranenia. Vtedy mu pomohol verný Bucefalos. Zahryzol sa do šije Hassanovho žrebca, ktorý s divým rykom odskočil. Charšan vedel, že tento boj musí rozhodnúť rýchlo, a tak sa vrhol na Hassana. Výpad striedal výpad, Charšan mu nedal vydychnúť. Hassan ustupoval. Zmocňoval sa ho strašný pocit, že tento boj nevyhrá, ale nemienil sa len tak ľahko vzdať. Z posledných síl sa pokúsil o útok a odkryl svoju ľavú stranu, kam mu Charšan vrazil meč. Ostrie sťažka, ale predsa prerazilo zlatý pancier. Hassan bolestne vzdychol a z úst mu vytryskol pramienok krvi. Jeho muži sa zhrození prizerali, ako kráľ neveriacich zrazil hlavu ich princa a prikázal jednému z pechoty, aby ju nasadil na svoju dlhočiznú kopiju a ukázal celému bojisku. Všetci muži na bojovom poli kričali, jedni od radosti, druhí od bezmocnosti a smútku nad stratou svojho vodcu. Vojna má svoje pravidlá, ktoré sa nemenia. Tak, ako sa to stalo nespočetnekrát pred touto bitkou, stane sa to aj po nej. V určitej chvíli sa každá bitka zmení na zabíjanie. Hassanova armáda sa dala na šílený ústup, Charšanova ju neľútostne prenasledovala a zabíjala. V tejto bitke sa skutočne nebrali zajatci. Na to, aby víťaz našiel v sebe zlutovanie, padlo príliš mnoho mužov na oboch stranách. Charšan napriek bolestiam a vyčerpaniu vydržal v sedle a povzbudzoval svojich mužov. Kamenistá rovina bola posiatá mŕtvymi ľuďmi a koňmi. Bitky pri Túse či Merve neboli ničím oproti tejto, čo do počtu mŕtvych a zranených. Charšan sedel na Bucefalovi a pozeral sa na tmavomodrú oblohu, akoby na nej niečo hľadal. Viratovi sa zdalo, že si kráľ čosi šepká sám pre seba. Pomyslel si, že sa modlí. Podišiel k nemu bez slova, aby ho nerušil v modlitbe, až potom mu z pier vyčítal slová, ktorého ho vydesili: „Laxmí, láska moja, už idem.“ Charšan si až teraz všimol Viratov príchod. Podal mu ruku a mocne ho objal. Bez slova sa pozerali na všetku tú hrôzu okolo seba. Virata a jeho kôň boli postriekaní krvou, všade sa ozýval krik ranených a umierajúcich. „Si ranený, mal by si sa dať ošetriť,“ ozval sa po chvíli Charšan. Pozeral sa na zranenú Viratovu ruku, z ktorej vytekal malý pramienok hstej krvi. Rana už bola takmer zaschnutá. Virata si až teraz všimol, aký je Charšan bledý. Pery mal suché a oči vlhké ako pri horúčke. To sa už k nim ponáhlal Zosimos s mužmi, ktorí niesli nosidlá. „Charšan, syn môj, poď, nech ťa môžem rýchlo ošetriť! Ešte nemusí byť neskoro,“ zaúpel po grécky Zosimos. Virata sa zhrozil pri tých slovách a výraze svojho učiteľa. Až teraz pochopil význam Charšanových slov. „Domov pôjdem na chrbte svojho verného

priateľa, “ Charšan sa pokúsil o úsmev. Nahol sa, aby potľapkal po šiji svojho Bucefala, a vtedy stratil vedomie. Zviezol sa z koňa. Zosimos aj Virata v momente kľáčali nad ním a uložili ho na nosidlá. Keď ho chcel dať Zosimos odniesť mužom, ktorí mu pomáhali so zranenými, Charšanovi vojaci na čele s Kalpanom to nedovolili. Sami zobrali na plecيا nosidlá so svojím kráľom. Muži so slzami v očiach niesli svojho maharadžu. Za nosidlami kráčal verný Bucefalos, ktorý nťahoval krk a nazeral na nosidlá, akoby sa čudoval, prečo jeho pán nesedí na jeho chrbte.

* * *

Ludia v kanaudžskom tábore nevedeli, či sa majú radovať, či plakať. Napriek tomu, že ich armáda vybojovala veľké víťazstvo, stálo ich príliš veľa obetí. Nebolo rodiny, ktorá by nestratila niekoho blízkeho. Tentoraz sa nespievali víťazné piesne a netancovalo sa pri ohňoch. Teraz ľudia so smútkom a obavami hľadeli do budúcnosti. Ženy so staršími deťmi s plačom pobehovali po tábore a prosili unavených mužov, aby išli spoločne spopolniť svojich padlých synov, bratov, príbuzných a priateľov. Planinou sa opäť rozoznели pohrebné bubny a rozhoreli tisícky pohrebných vatier, pri ktorých sa preliali potoky slz za mužmi, ktorí hrdinsky padli, aby zachránili svoj ľud. Mughal sa musel postarať o Sunilovu poslednú cestu. Zatiaľ jeho oči, omyl telo. Pristúpila k nemu Basanti a jemne umyla otcovu meravú tvár. Mughal pripravil máry, položil na ne telo. Prišlo aj niekoľko priateľov, ktorí priniesli pár jazmínových púčkov. Basanti vzala kus látky, ktorým prikryla máry. Noc sa zatiaľ vo svetle pohrebných vatier zmenila na deň. Mughal pomaly prikrivkal k hranici, na ktorej ležalo nehybné Sunilovo telo. Rana od oštepυ na stehne mu ešte stále trochu krvácala, no Mughal túto bolesť necítil. Prehlušila ju bolesť za svojím najlepším priateľom, ktorý sa mu postupne stal bratom, otcom a rodinou, ktorú stratil. Basanti s plačom zaspievala tiahly žalospev a ešte naposledy pohladila otcovu tvár. Zdalo sa jej, akoby len spal, no hlboká rana na hrudi, na ktorú jej padol zrak, ju nemilosrdne presvedčila o hroznej skutočnosti. Mughal vzal faklu a zapálil hranicu. V mihote plameňov sa mu vynoril obraz, ktorý mu navždy ostane v pamäti. Znovu sa ocitol na bojovom poli, všade naokolo umierali muži. Nepriateľ nadobúdال prevahu a kanaudžské rady zakolísali. Z jeho oddielu už padla dobrá polovica mužov, medzi nimi aj vedľa neho stojaci Anu, ktorého kopija sa zlomila a skôr, než ju stihol otočiť druhou stranou, dopadol mu na hlavu úder meča. Na mieste bol mŕtvy. Z Mughalovho hrdla vyšiel neľudský rev za navždy strateným priateľom, no nebol čas na smútenie. Bolo treba bojovať a brániť svoj vlastný život. Všetci naokolo sa už asi v kútiku duše zmierili s porážkou a pomaly začali ustupovať. Mughal videl, ako sa na neho rútia nepriatelia. Prvého z nich zrazil svojou sarissou, no druhý mu stihol vraziť svoj oštep do stehna. Oštep neprenikol veľmi hlboko, avšak Mughal padol na zem. Vo chvíli, keď sa už lúčil so životom a nepriateľia sa ho chystali doraziť, vrhol sa medzi nich Sunil. Prvého napichol na svoju kopiju tak, že vyšla z druhej strany. Avšak to, že zostala na malú chvíľu trčať v tele, sa mu stalo osudným. Jeden z Hassanových mužov mu vrazil svoj oštep do hrude, priamo do srdca. Zo Sunila sa vyvalila krv a v momente bol mŕtvy. Mughal sa zatiaľ stihol postaviť na nohy a s revom sa vrhol na Sunilovho vraha. Sarissou mu prerazil hrdlo, zároveň kopijou mocne trhol tak, že sa protivníkovi oddelila hlava, ktorá spadla na zem. Kamenistá pôda bola všade navôkol pokrytá hustou čiernou krvou padlých a zranených. Krví bolo toľko, že sa kone aj muži pri boji na nej kĺzali a pre mnohých sa toto pošmyknutie stalo osudným. Mughal si nevšimal bolesť v nohe a ďalej zúrive bojoval. Chcel bojovať aj za padlých druhov a za svojho Sunila, ktorý mu zachránil život. Šialene sa vrhal do sú-

bojov a nevšimal si, že rovnako odhodlane bojujú aj jeho druhovia. Po celý čas bojoval ako v tranze, až kým nebolo proti komu a v ušiach mu nezaburácal víťazný rev. Víťazstvo však malo trpkú príchuť. S plačom padol na kolená k Sunilovmu telu, odtrhol si z odevu kus látky, ktorou očistil priateľovu tvár. Mughalove slzy dopadali na Sunilovu tvár a pomaly stekali po nehybnej, chladnej tvári, akoby plakal samotný Sunil. Celú noc znel zvuk pohrebných bubnov, raz vyšší, raz nižší. Stúpal a klesal, až napokon zaznel posledný úder. Mughal sa prebral zo spomienok. Vedľa neho stála Basanti, zvierala mu ruku, akoby sa bála, že spolu s otcom stratí aj svojho milovaného muža a zostane na svete sama. Plamene dohoreli a nad obzorom vyšlo slnko, ktoré krajinu zalialo svojimi ešte studenými lúčmi. Mughal pozbieral Sunilov popol a s modlitbou na perách ho rozptýlil vo vetre. Keď sa vracali domov, Mughal pomaly kríval a opieral sa o Basanti. Okolo nich sa rovnako smutne vracali ďalšie tisícky ľudí. Občas sa ich pohľady stretli a aj bez slov si rozumeli. Akoby si hovorili: „*Tak aj vy ste stratili milovanú bytosť, aj vám strašný žiaľ rozožiera srdce?*“ Namiesto slov si len mlčky kývli na pozdrav a pokračovali v ceste. Mughal bol nepredstaviteľne unavený, rana na nohe začala až teraz poriadne bolieť. Tá na duši sa o nič nezmenšila, ba bolela ešte viac. „Radšej keby som padol, ako prežívať takéto muky. Mŕtvi už nič necítia a duša sa vydá na nebeskú púť. Pre nás, živých, zostal smútok, trápenie a žiaľ za blízkymi,“ smutne si vzdychol. Basanti sa ustarostene na neho pozrela, pripravená urobiť čokoľvek, aby mu pomohla. Mughal sa zadíval do nežnej, strápanej tváricky a uvedomil si, aký je vo svojom žiali sebecký. Basanti trpí možno ešte viac, veď stratila otca, posledného pokrvného príbuzného. A to len pred pár dňami prežívala pocity šťastia ako nevesta a dnes jej od žiaľu puká srdce. Vo svojom smútku si neuvedomil, ako veľmi musí trpieť. Zrazu si jasne uvedomil, že má pre koho žiť, aj keď žiaľ za Sunilom, Mangalom, Anuom a ďalšími padlými druhmi a za svojou rodinou s ním zostane po zvyšok života. Aj napriek bolesti a žiaľu, ktorý vám drása dušu, má život zmysel a tým zmyslom je láska. Láska k svojej Basanti, k deťom, ktoré mu časom porodí, láska k životu. „Lúbim ťa a budem ťa lúbiť do konca mojich dní,“ Mughal sa sklonil a pobožkal Basanti ruku. Jej ruky pokryl bozkami až sa smutno-šťastná Basanti začervenala pred pohľadmi okoloidúcich, ktorí si ale zaľúbencov pre svoj žiaľ vôbec nevšimali a pomaly, unaveno kráčali domov.

* * *

V kráľovskom stane sa chodilo po špičkách, kráľ práve na chvíľu zaspal. Zosimos mu vybral z tela zvyšok šípu a ranu obviazal. Zo svojich byliniek namiešal pre Charšana nápoj na posilnenie. „Urobil som všetko, čo je v ľudských silách. Teraz sa už môžeme len modliť,“ unaveno si vzdychol. Všade okolo kráľovského stanu panovalo ticho, aby kráľ mohol v pokoji odpočívať. Virata s Ryiou sedeli pri Charšanovom lôžku, Virata sa tíško modlil za priateľove uzdravenie. Na domácom oltári obetoval pri nohách bohov najkrajšie kvety, gáfor a pálil vonné byliny. Ryia prikladala obklady na rozpálené čelo a občas sa pozrela na Viratu. Vždy, keď sa ich pohľady stretli, placho odvrátila zrak. „Nemal by si si ľahnúť a oddýchnuť? Ja dám na kráľa pozor,“ povedala Ryia. Nakoniec nabrala odvahy a prihovorila sa Viratovi, ktorý si od bitky ešte neoddyšhol. Jeho oči boli podliate krvou a opuchnuté od únavy. „Aj tak by som nezaspal, musím byť pri ňom,“ zašepkal Virata. „Tak ti pripravím lôžko tu. Budeš môcť zároveň byť nablízku svojmu kráľovi, a tiež si oddýchneš.“ „Ďakujem ti, Ryia, si veľmi láskavá, že sa tak o mňa staráš.“ Ryia sa zahanbene usmiala a odišla pripraviť lôžko. Charšan sa po krátkom spánku na chvíľku prebudil, Ryia mu dala napiť. Jeho telo spaľovala horúčka. Hádžal hlavou sem

a tam, volal Laxmí, potom bratov, hneď zase otca a Amira. Rozprával sa s nimi, akoby sa všetci zišli pri jeho lôžku. Lúče z lúč dopadali na jeho vysilenú tvár a popukané pery. Virata držal jeho hlavu vo svojich dlaniach a upokojoval ho, Charšan ho spoznal. „Ty si tu, priateľ môj?“ usmial sa. „Pozri, prišli všetci, toto je Amir, jeho ešte nepoznáš, otec Laxmí a môj priateľ. Prišiel aj môj otec, ba priviedol aj moju matku. Ach, aká je krásna. Zavolajte Zosima, nech sa stretnú. Aj bratia sú tu, aj moja drahá Laxmí a v rukách drží nášho syna. Pozri, Virata, aký je krásny,“ Charšan nťahoval ruky do prázdneho vzduchu, a potom stratil vedomie. Do stanu vošiel Zosimos, po ktorého poslali. Na jeho tvári bolo vidieť, že tiež toho veľa nenaspal. „Učiteľ, on blúzni. Vidí pri sebe duchov svojich blízkych,“ so strachom sa ozval Virata. „Pri takej horúčke niet divu. Stratil príliš veľa krvi a rana sa zapálila. Je slabý a čo je najhoršie, nechce sa mu bojovať o svoj život. No ja sa nevzdám a budem bojovať aj za neho,“ Zosimos si dal doniesť studenú vodu, namočil v nej veľký kus látky, ktorou ovinul kráľovo telo. Hodiny a hodiny trpelo jeho telo, vedomie sa mu na chvíľu vracalo, a potom ho opäť opúšťalo. Prišlo ráno a horúčka zrazu ustúpila, stuhnuté a napäté údy sa uvoľnili. Virata si s uľahčením vydýchol, keď Charšan otvoril oči. Ale Zosimos bol naďalej zamračený. Videl, že sa obväz na kráľovej hrudi opäť zafarbil čerstvou krvou a rozhodol sa vymeniť ho. Charšan to trpezlivo znášal. Potom si vypýtal pohár vína, čo Zosimos prijal s radosťou ako znak zotavovania. Charšan pil malými dúškami a vychutnával chuť vína. Virata si všimol malý fliačik čerstvej krvi na novom obvaze. Smutne sa pozeral do priateľovej bledej tváre. „Prečo si smutný, brat môj? Snáď len nie kvôli mne?“ usmial sa kráľ a položil svoju ruku na Viratovu. Ukázal mu, aby sa nahol k nemu, že mu chce niečo povedať. „Vezmi si ju, bude ti dobrou, milujúcou ženou,“ zašepkal mu do ucha a významne pozrel na Ryiu. „A prosím ťa, postaraj sa o Nity, už nemá nikoho.“ Virata chcel niečo namietaa, avšak Charšan mu s bolestným úsmevom zakryl ústa dlaňou. Virata so slzami v očiach prikývol. „Ale nebudme smutní, všetko má svoj začiatok a koniec, aj život. Ja som sa ten svoj snažil prežiť čestne a najlepšie, ako som vedel a ako mi bolo bohmi dopriate. Ale dosť bolo rečí. Zavolajte Góhila, nech mi opäť zaspieva a poteší moju dušu. O chvíľu prišiel zadychčaný a vystrašený chlapec so svojou sitarou. „Zahraj mi, Góhil, obdaruj ma krásou a radosťou,“ zašepkal vyčerpaný Charšan. Chlapec začal spievať. „Ó raduj sa ľud kanaudžský...“ Jeho hlas znel krásne a upokojujúco. Pri kráľovskom stane sa začali zbiehať ľudia. Boli zvedaví, ako sa darí ich kráľovi. „Uzdraví sa, keď si dal zavolať speváka,“ hovorili ľudia a usmievali sa. „Lúči sa so životom,“ stratíme svojho kráľa, nášho záchrancu, náš štít pred nepriateľmi. Navždy nám odíde, čo si počneme?“ bedákali druhí a pred kráľovským stanom sa strhla hádka. Keď Góhil dospieval, kráľ ho štedro obdaroval a začul zvonku hlasy. „Čo sa deje?“ spýtal sa. „Vonku sa zišiel tvoj ľud a chce vedieť, ako sa má kráľ,“ cez slzy sa usmiala Ryia. „Čo povieš, učiteľ, čo keby som sa rozlúčil so svojím ľudom tak, ako sám Alexander so svojimi falangami?“ Zosimos videl, že obväz je už celý nasiaknutý čerstvou krvou. Uvedomil si, že sa neúprosne blíži koniec. Rana sa celkom otvorila a už niet záchrany. S potláčaným smútkom si bodro prisadol k Charšanovi. „Neboj sa, dostaneš sa z toho. Ukážem ťa ľuďom, aby vedeli, že si nemajú robiť starosti.“ „Ale učiteľ, ja sa nebojím. Tvoje znalosti a múdrosť sú také veľké, že sa dotýkajú samotného neba, ale klamár si teda mizerný,“ sťažka sa usmial Charšan a na čelo mu vystúpil ľadový pot. „Ja viem, že sa môj život končí a prijmem to statočne,“ zašepkal Zosimovi do ucha. „Teraz ma učešte a oblečte do zbroje, nech sa maha-

radža ríše Kanaudž Charšan II., posledný muž z rodu Vardhara rozlúči so svojím ľudom dôstojne. Keď ho upravili a vynesli na nosidlách, ľudia si začali radostne šepkať. Charšan bol úplne bleďý a stratil príliš veľa krvi. Nebol schopný ani prehovoriť. Len ležal na nosidlách a pozeral do smutných tvárí ľudí, ktorí už pochopili, čo sa deje. Pokynul Viratovi, aby sa k nemu sklonil a pošepkal mu. „Neopušť ich,“ ukázal očami na svoj ľud. Virata potláčal plač, a tak len stisol Charšanovi ruku. „Chcem ešte naposledy počuť spev našich saríss,“ zašepkal z posledných síl a usmial sa. Aj keď jeho telo už umieralo, oči mu svietili jeho zvláštnym svetlom, ktoré si vedelo získať srdcia ľudí a Virata ho poznal od mala. Pred očami sa mu vynorili zelené záhrady maharadžovho paláca v Kanaudž, kde ako malí chlapci naháňali škrečiace pávy a vracali sa s plnými hrstami farebného peria. Počul detský Charšanov smiech a díval sa do tých zvláštnych očí, ktoré žiarili šťastím. „Náš kráľ chce ešte raz počuť spev našich saríss! Zatraste nimi, bojovníci, a pozdravte tak svojho veliteľa! Zahrajte najväčšiemu bojovníkovi poslednú pieseň!“ burácal Viratov hlas tichým táborem. Muži za okamih vytvorili nad hlavami les zo svojich saríss a začali nimi triasť, až rozochvené konce vydávali vysoký, zunivý zvuk. Takto volali na slávu svojmu maharadžovi a z očí im stekali slzy. On ich volanie už nepočul. Jeho duša sa vybrala na nebeskú púť, kde sa opäť stretne so všetkými, ktorých stratil.

* * *

Telo maharadžu Charšana II. uložili na máry, ktoré striedavo niesli muži zo všetkých oddielov a rodov. Každý sa chcel aspoň dotknúť már, na ktorých ležalo nehybné kráľovo telo oblečené v zbroji a ozdobené šperkami. Telo pokropili ružovou vodou a posypali práškom zo santalového dreva. Vo chvíli, keď ho vyložili na hranicu zasypanú kvetmi, Virata už nedokázal potláčať plač. Pristúpil k priateľovmu telu, pokryl ľadovo chladnú tvár bozkami a svojimi slzami. Po ňom prichádzali ku kráľovmu telu postupne všetci šľachtici a velitelia. S úctou sa naposledy hlboko poklonili, a takto sa rozlúčili so svojím kráľom. Ľudia v zástupe, ktorým bola táto výsada odopretá, hlasno nariekali uvedomiac si, že stratili svojho ochrancu a zástancu. Už nebude nikoho, kto by ich ochránil pred nepriateľmi a zastal sa ich pred útlakom šľachty. Medzi šľachticmi sa strhla hádka o to, kto bude mať tú česť zapáliť hranicu. Všetko to vyriešil Virata. „Bol to môj najlepší priateľ a brat,“ s týmito slovami vzal odhodlane faklu a predstúpil pred zhromaždený zástup. „Ľud kanaudžský, plačme a smúťme! Dnes sme stratili to najdrahšie, čo sme mali. Náš kráľ bol svetlom, ktoré nám svietilo v tmách. Vždy, aj v tých najťažších chvíľach stál pri svojom ľude. Neopustil ho ani vtedy, kedy by iný hľadal svoju vlastnú záchranu a prospech. Vždy sa v prvom rade staral o blaho a dobro svojho ľudu, ktorý nadovšetko miloval. Pod jeho vedením sme vybojovali veľké víťazstvá, v ktorých sme si ubránili opäť získanú slobodu. Bol nám skôr otcom a bratom, než kráľom, ktorý bezohľadne vládne. Svojím životom a skutkami sa zaradil k svojim predkom, najväčším kráľom ríše Kanaudž. Nie je to náhoda, že niesol meno kráľa Charšana Veľkého, zakladateľa našej ríše. Dnes nás opustil a pripojil sa k svojim predkom, no navždy zostane v srdciach svojho ľudu!“ Viratovi tiekli po lícach slzy. Pristúpil k hranici a s modlitbou na perách ju zapálil. Suché drevo sa v momente vznietilo a opäť sa rozoznели pohrebné bubny, na ktoré si už ľudia zvykli. Toľkokrát sa v krátkom čase museli lúčiť so svojimi blízkymi, že spev pohrebných bubnov sa pre nich stal súčasťou života. Krajinou sa niesol tiahly žalospev a ešte dlho potom, ako Zosimos rozptýlil jeho popol vo vetre, znel plač za Charšanom II., posledným maharadžom ríše Kanaudž.

MÓDNA LÍNIA MLADÝCH 2017

Súťažné modely študentiek
Súkromnej strednej odbornej
školy v Kežmarku

Fotografie: Roman Čonka

ISSN 1338-3027

Rómsky nový list - nezávislé kultúrno-spoločenské noviny Rómov na Slovensku od roku 1993 do augusta 2008 viedla Daniela Hivešová-Šilanová, ktorá sa rozhodujúcou mierou pričinila o ich udržanie a rozvoj.
Vydavateľ: Zdrúženie JEKHEANE-SPOLU, sídlo zdrúženia a redakcie: Jarková 4, 080 01 Prešov, e-mail: zdruzeniejekhetane@gmail.com, www.jekhetane-spolu.net, šéfredaktor: R. Čonka. Jazyková korektorka: I. Durinová.
Redakcia: R. Čonka, E. Godlová, J. Gáborová Kroková, D. Obšasníková, B. Oláh, I. Durinová, P. Durinová.
Preklady do rómskeho jazyka: Erika Godlová, Stanislav Cina, M. Balog. Ilustrácie: J. Fečo, J. G. Mandel. Sadzba: Martin Hajduk. Tlač: Rotaprint Košice.
Náklad: 3000 ks. Evidenčné číslo 375/08. Objednávky novín prijíma redakcia. Neobjednané rukopisy a fotografie nevraciam. Redakcia si vyhradzuje právo krátenia, jazykovej a stylistickej úpravy príspevkov čitateľov.
♦ Uverejnené názory sa nemusia zhodovať so stanoviskom redakcie ♦ Realizované s finančnou podporou Úradu vlády Slovenskej republiky – program Kultúra národnostných menšín 2017.
Obnovu technologického vybavenia na vydávanie novín podporilo Ministerstvo vnútra SR, Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity.
Za obsah projektu zodpovedá výlučne občianske združenie Jekhetane-Spolu ♦

ÚRAD VLÁDY
SLOVENSKEJ REPUBLIKY